

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Bydgoszcz, dnia 16 stycznia 2026 r.

Poz. 471

UCHWAŁA NR XIII/79/2025 RADY GMINY RACIĄŻEK

z dnia 10 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 oraz art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 ze zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Przewodnicząca Rady Gminy Raciążek

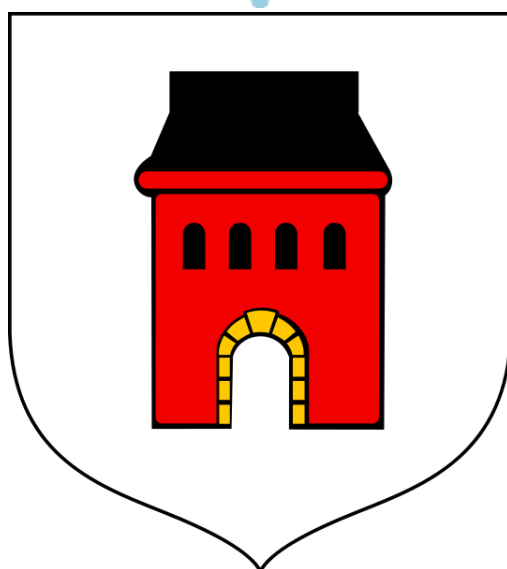
Marlena Wypij

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XIII/79/2025
Rady Gminy Raciążek
z dnia 10 grudnia 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY RACIĄŻEK NA LATA 2025 - 2028

Wykonawca:
GEZPRO Daniel Wiśniewski
ul. Traktorowa 50/25
87-100 Toruń

Zamawiający:
Urząd Gminy Raciążek
ul. Wysoka 4
87-721 Raciążek

Raciążek, 2025 r.

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

- AZP** – Archeologiczne Zdjęcie Polski,
EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego,
EFS – Europejski Fundusz Społeczny,
GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków,
GOK – Gminny Ośrodek Kultury,
GPONZ – Gminny Program Opieki nad Zabytkami,
GUS – Główny Urząd Statystyczny,
Dz. U. – Dziennik Ustaw,
KEZAL – Karta Ewidencyjna Zabytku Archeologicznego Lądowego,
KGW – Koło Gospodyń Wiejskich,
KSRR – Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego,
MKiDN – Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa,
MPZP – Miejskowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego,
SWOT – ang. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia),
UG – Urząd Gminy,
WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków,
WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków.

SPIS TREŚCI

WSTĘP

- 1.1. Podstawowe zagadnienia
- 1.2. Metodologia opracowania

2. PODSTAWA PRAWNA OPRAWOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- 4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- 4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- 5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy 20
- 5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy
 - 5.2.1. Położenie gminy
 - 5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza
 - 5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza
 - 5.2.4. Zarys historii gminy
 - 5.2.5. Krajobraz kulturowy
 - 5.2.6. Zabytki nieruchome
 - 5.2.7. Zabytki ruchome
 - 5.2.8. Zabytki archeologiczne
 - 5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych
 - 5.2.10. Dziedzictwo niematerialne
- 5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony
- 5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków
- 5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

- 7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami
- 7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami
- 7.3. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW.

12. BIBLIOGRAFIA

13. SPISY

- 13.1. Spis tabel
- 13.2. Spis rycin
- 13.3. Spis wykresów
- 13.4. Spis fotografii

14 ANEKSY

1. WSTĘP

Przedmiotem opracowania jest Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 (dalej GPOnZ, Program), który jest zgodny z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest to druga edycja gminnego programu opieki nad zabytkami. Pierwszy program pn. „Gminny Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Raciążek na lata 2020 – 2023”, został przyjęty uchwałą Nr XXII/183/2020z dnia 29 grudnia 2020 r. roku przez Radę Gminy Raciążek. W związku z powyższym czas programowania minął i należało opracować kolejną wersję GPOnZ aktualizując podejście do zrównoważonej polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, uwzględniając obecne uwarunkowania dziedzictwa kulturowego. Koncepcja polityki i strategii nawiązująca do dziedzictwa kulturowego, w tym w sposób szczególny do zabytków z terenu gminy, zastąpiła podejście z lat wcześniejszych i powstała w odpowiedzi na nowe zjawiska i potrzeby. Nie bez znaczenia było także dostosowanie dokumentu do aktualnie obowiązujących przepisów nawiązujących do zabytków oraz pozostałych przepisów prawa, które w ostatnich latach ulegały zmianom. Modyfikacja przyjętego wcześniej dokumentu wynika także z nowych wyzwań, jakie stawia przed sobą samorząd lokalny, dlatego też wypracowane zostały nowe cele i kierunki działań korespondujące z wcześniej wypracowanymi rozwiązaniami.

Program jest podstawowym dokumentem w sferze zarządzania dziedzictwem kulturowym Gminy Raciążek, a także elementem polityki samorządowej w części dotyczącej zabytków z terenu gminy. Odnosi się do zasobów własnych gminy, jak i tych, które stanowią własność innych podmiotów, które znajdują się na terytorium gminy. Program ma charakter strategiczny, jego celem jest ochrona i opieka nad zabytkami oraz wykorzystanie lokalnych potencjałów dziedzictwa kulturowego. Jego skuteczne wdrażanie przyczyni się do polepszenia stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków, rozwoju społeczno-gospodarczego gminy oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Program ma również charakter edukacyjny i powinien być znany szerszemu gronu odbiorców, nie tylko właścicielom zabytków, ale także wszystkim mieszkańcom, którzy żyją i obcują na co dzień w otoczeniu substancji zabytkowej. GPOnZ składa się z 3 głównych faz:

- poznawczej;
- analiz i wniosków;
- programowania.

Rozdziały 2 oraz 3 dotyczą podstaw i uwarunkowań prawnych. W tej części wskazano na główne dokumenty prawne odnoszące się do ochrony zabytków. Wskazane ustawy i rozporządzenia opracowane zostały na stopniu krajowym i przedstawiają nadrzędne rozwiązania dla obiektów zabytkowych. Jest to jednocześnie podstawowa i nadrzędna faza poznawcza przepisów odnoszących się do zabytków.

W rozdziale 4 i 5 również opisano fazę pierwszą. Jest ona punktem wyjścia, rozpoznania oraz zgeneralizowania szeregu wiadomości na temat dziedzictwa kulturowego na szczeblu gminy oraz na szczeblach wyższych w nawiązaniu do ogólnych zasad programowania związanych z dziedzictwem kulturowym. Ww. rozdziały są najbardziej obszerne. Przeanalizowane zostały dokumenty o charakterze strategicznym oraz planistycznym, z podziałem na uwarunkowania zewnętrzne (poziom kraju, województwa i powiatu) oraz wewnętrzne (poziom gminy), które stanowiły podstawę do opracowania kolejnych dwóch faz. Ponadto pogłębionej analizie poddano dziedzictwo kulturowe gminy z rozróżnieniem na dziedzictwo materialne oraz niematerialne. Opisano historię gminy, krajobraz kulturowy w nawiązaniu do historycznego osadnictwa, układów przestrzennych, zabytki

ruchome oraz zabytki nieruchome. Te ostatnie podzielono na nieruchome zabytki archeologiczne oraz nieruchome zabytki architektury i budownictwa. Zaszeregowaniu poddano także zabytki nieruchome ze względu na swoją przynależność do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków, która jest stanem wyjściowym do rozpoznania dziedzictwa kulturowego gminy, a zarazem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami. W sposób szczególny pogłębionej diagnozie poddano obiekty zabytkowe znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Ocenie poddano z osobna każdą z charakterystycznych grup obiektów. Najważniejsze zabytki opisano szczegółowo w osobnym podrozdziale.

W rozdziale 6 przedstawiono fazę analiz i wniosków. Poprzez analizę SWOT wskazano mocne strony, słabe strony, szanse oraz zagrożenia dla dziedzictwa kulturowego gminy. Pogłębiona analiza dziedzictwa kulturowego gminy oparta została na dokumentach planistycznych i strategicznych, gminnej ewidencji zabytków, otoczeniu kulturowym oraz własnych spostrzeżeniach i adnotacjach.

Rozdział 7, 8 i 9 poświęcono programowaniu, w którym to znalazły się priorytety, kierunki działań i zadania wraz z instrumentarium oraz kryteriami oceny realizacji gminnego programu. W fazie programowania określono zasadnicze kierunki działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. W fazie tej wskazano również na możliwość finansowania części wyznaczonych zadań w programie ze źródeł zewnętrznych, jak i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Przedstawiono również podstawowe zagadnienia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, obowiązujące ramy prawne, a także załączono aneksy w postaci wykazu nieruchomości zabytków architektury i budownictwa oraz zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

Program wzbogacono o liczne ryciny, tabele, wykresy, mapy oraz zdjęcia ukazujące stan zabytków na 2024 rok.

Zrównoważone zarządzanie dziedzictwem kulturowym pozwoli na rozwój gminy przy jednoczesnym jego poszanowaniu i wykorzystaniu. Same zaś zabytki jako zasób nieodnawialny poprzez odpowiednią, długofalową politykę gminy przetrwają na rzecz przyszłych pokoleń, które również będą mogły ich doświadczać tak samo jak obecni mieszkańcy gminy.

1.1. Podstawowe zagadnienia

W Programie znajdują się podstawowe pojęcia specjalistyczne związane z szeroko rozumianym dziedzictwem kulturowym. Poniżej podano kilka przykładów na podstawie Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także wybranych pojęć zamieszczonych na portalu <http://samorząd.nid.pl/>.

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski. Program badawczy rozpoczęty w 1978 roku, polegający na metodycznym ewidencjonowaniu stanowisk archeologicznych na terenie Polski metodą badań powierzchniowych. Obszar kraju został podzielony na obszary w kształcie prostokąta, o powierzchni 37,5 km² każdy. Obszary zostały ponumerowane i po kolei poddano je metodycznej prospekcji powierzchniowej. Wynikiem prospekcji obszaru jest zaewidencjonowanie w postaci kart zabytków (KEZAL – kart ewidencji zabytku archeologicznego i lądowego) wszystkich stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w terenie. Wyniki badań AZP przekształcone zostały w wojewódzką i krajową ewidencję zabytków archeologicznych. Współcześnie prowadzone badania AZP służą prowadzeniu i aktualizacji krajowej i wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie archeologii.

Badania archeologiczne – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego.

Badania architektoniczne – działania ingerujące w substancje zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń.

Dominanta przestrzenna – element przestrzeni o niezakłóconej ekspozycji; obiekt budowlany (grupa obiektów) lub obiekt naturalny wyraźnie odróżniający się od otaczającej zabudowy formą lub gabarytami, posiadający czytelną i zasadniczą wartość kompozycyjną lub estetyczną.

Funkcja stanowiska archeologicznego – sposób użytkowania stanowiska w przeszłości, np. cmentarzysko, osada, miejsce wymiany handlowej, miejsce kultu.

Historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg.

Historyczny zespół budowlany – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi.

Konserwacja zabytków (prace konserwatorskie) – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tego procesu. Podstawowym celem prowadzenia prac konserwatorskich jest ocalenie materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń (...).

Krajobraz kulturowy – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze.

Otoczenie – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Prace konserwatorskie – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań.

Prace modernizacyjne (modernizacja zabytku) – unowocześnienie, uwspółcześnienie obiektu. W przypadku budynków i budowli zabytkowych, wbrew pozorom, ten typ prac jest prowadzony bardzo często w związku z adaptacją do nowych funkcji lub utrzymaniem w obiekcie pierwotnego sposobu użytkowania, a także przystosowaniem go do obecnej roli.

Renowacja zabytków – przywrócenie oraz utrzymanie estetycznego wyglądu obiektu zabytkowego. Każdorazowo renowacja powinna być prowadzona z uwzględnieniem aktualnej wiedzy o historycznym wyglądzie i formie obiektu. Typowymi pracami renowacyjnymi są odmalowanie elewacji albo wnętrza budynku zabytkowego, uzupełnienie zieleni niskiej w zabytkowym zespole zieleni (np. trawników, łąk kwietnych). Renowacja zabytku nie powinna prowadzić do naruszenia substancji zabytkowej lub doprowadzenia obiektu do wyglądu ahistorycznego.

Remont zabytku (prace remontowe przy zabytku) – rodzaj robót budowlanych przy zabytku nieruchomym, których celem jest odtworzenie stanu pierwotnego. Możliwe jest używanie materiałów innych niż te, które zostały zastosowane pierwotnie. Remont polega na wymianie elementów zużytych, zniszczonych lub uszkodzonych. W przypadku budynków i budowli zabytkowych obejmuje zazwyczaj prace polegające na naprawach lub wymianie elementów wtórnych albo intensywnie użytkowanych, których wartość zabytkowa jest niewielka bądź jej nie mają, a w obecnym stanie technicznym negatywnie wpływają na estetykę i funkcjonalność obiektów. Najczęściej spotykane remonty w obiektach zabytkowych obejmują elementy dachów i więźby dachowe, wnętrza mieszkań pozbawionych detalu architektonicznego, klatki schodowe nie wymagające prac konserwatorskich, instalacje, izolacje przeciwwilgociowe fundamentów.

Restauracja zabytków (prace restauratorskie) – dziedzina szeroko pojętej konserwacji zabytków, pojęcie odnosi się do prac mających na celu przywrócenie dawnej, pierwotnej formy obiektowi zabytkowemu. Każdorazowo musi być poprzedzona badaniami architektonicznymi, konserwatorskimi oraz kwerendą archiwalną, która jest koniecznym elementem dla rozpoznania wartości zabytku i zrozumienia jego historii. Prowadzi do zniszczenia późniejszych nawarstwień, dlatego może być prowadzona jedynie w przypadku wyraźnie niższej wartości obecnej formy zabytku od kształtu obiektu, do którego planujemy wrócić. Powinna być prowadzona z użyciem zachowanych oryginalnych elementów.

Rewaloryzacja zabytków – przywrócenie wartości zabytku, w szczególności walorów użytkowych oraz wyeksponowanie wartości obiektu. Pojęcie używane głównie w odniesieniu do zabytków architektury i budownictwa oraz urbanistyki. Rewaloryzacja łączy w sobie działania konserwatorskie adaptacyjne w celu ocalenia, a nawet przywrócenia wartości obiektu zabytkowego i przystosowania go do pełnienia nowej funkcji bądź utrzymania pierwotnego sposobu użytkowania, przy spełnieniu potrzeb współczesnych użytkowników, w sposób nie naruszający najważniejszych wartości zabytku.

Roboty budowlane przy zabytku lub w jego otoczeniu – pojęcie zdefiniowane w prawie budowlanym, polegające na budowie, rozbiórce, modernizacji, montażu, rozbudowie, nadbudowie i przebudowie obiektu budowlanego objętego ochroną konserwatorską. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków remont wymaga uzyskania pozwolenia odpowiedniego konserwatora zabytków w oparciu o projekt budowlany albo wyciąg z tego projektu przygotowany w celu oceny wpływu inwestycji na zabytek.

Stanowisko archeologiczne – miejsce, gdzie w ziemi, na jej powierzchni lub pod wodą znajdują się ślady obecności człowieka w przeszłości, które mają charakter zabytkowy. W przepisach prawa stanowisko archeologiczne nazwane jest nieruchomym zabytkiem archeologicznym.

Strefa ochrony konserwatorskiej – wyznaczony granicami obszar, na którym obowiązują określone ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. Strefy ochrony konserwatorskiej definiowane są przez swoje cechy (zawartość i wyróżniki) oraz cele, dla których zostały wyznaczone.

Sylweta (panorama) – rozległy widok obserwowany ze znacznej odległości, często z punktu lub ciągu widokowego – prezentujący obiekty budowlane, zieleni i obiekty naturalne (w tym ukształtowanie terenu), wzajemnie dostosowanych do siebie pod względem estetycznym i tworzących czytelną spójną formę krajobrazową.

Termomodernizacja – modernizacja mająca na celu poprawę warunków termicznych budynku, zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii. W obiektach zabytkowych zazwyczaj możliwa w ograniczonym stopniu ze względu na wartości zabytkowe obiektu. Na ogół dopuszczalny zakres prac termomodernizacyjnych obejmuje docieplenie dachu, stropu najwyższej kondygnacji, poprawę izolacyjności albo wymianę stolarki i ślusarki, docieplenie fundamentów (...).

Warstwa kulturowa – nawarstwienie ziemne powstałe na skutek działalności człowieka w przeszłości.

Zabytek – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek archeologiczny – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Zabytek nieruchomy – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości o cechach j.w.

Zabytek ruchomy – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych o cechach j.w.

1.2. Metodologia opracowania

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 opracowano na podstawie gminnej ewidencji zabytków, która jest punktem wyjścia i podstawowym źródłem wiedzy na temat zabytków w gminie.

Prace terenowe dotyczące aktualizacji gminnej ewidencji zabytków przeprowadzone zostały w lipcu 2024 r. i pozwoliły zweryfikować faktyczny stan zachowanego dziedzictwa. Mieszkańcy gminy zostali poinformowani o prowadzonych pracach poprzez zamieszczenie ogłoszenia na stronie internetowej gminy oraz na facebooku gminy. Ponadto w miejscowościach, w których przeprowadzono inwentaryzację, rozwieszono na tablicach ogłoszeń plakaty informacyjne. Także na stronie biuletynu informacji publicznej Gminy zamieszczono ogłoszenie w sprawie opracowania gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków z terenu Gminy Raciążek opracowana została po przeprowadzeniu badań terenowych oraz kwerendy konserwatorskiej celem uzyskania odpowiednich materiałów do jej sporządzenia. Podczas prac terenowych przydatne okazały się rozmowy z właścicielami zabytków, którzy przedstawiali ich historie. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Delegatura we Włocławku udostępnił cenną i ważną dokumentację, tj. karty ewidencyjne obiektów nieruchomości, karty cmentarzy, a także decyzje dotyczące wpisu do rejestru zabytków. Nowe karty GEZ opracowano z końcem lipca 2024 r.

Do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami przystąpiono po ostatecznym zaakceptowaniu GEZ przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i przyjęciu GEZ Zarządzeniem Nr 71/2024 Wójta Gminy Raciążek z dnia 16.12.2024 r.

Celem uzyskania odpowiednich materiałów do sporządzenia GPOnZ zaznajomiono się z materiałami dotyczącymi Gminy Raciążek będącymi w zasobach NID. Ponadto przeprowadzono research terenowy za pomocą ogólnodostępnych baz danych, map oraz platform mapowych i terenowych. Pozyskano dane z banku danych lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz z pozostałych stron internetowych, które wykorzystano w niniejszym opracowaniu.

Część programową opracowano na podstawie analizy aktualnych dokumentów strategicznych i planistycznych, obserwacji własnych oraz ścisłej współpracy z pracownikami Urzędu Gminy Raciążek.

Projekt Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 został przekazany do WUOZ, Delegatura we Włocławku celem pozytywnego zaopiniowania. Po uchwaleniu przez Radę Gminy Raciążek zostanie opublikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego. W dalszym etapie zostanie rozpowszechniony wśród mieszkańców gminy, np. poprzez zamieszczenie go na stronie internetowej gminy.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 uwzględnia wymogi zawarte w poradniku metodycznym – „Gminny Program Opieki nad Zabytkami” oraz założenia przyjęte w opracowaniu „Dziedzictwo obok Mnie – poradnik zarządzania dziedzictwem w gminach”.

Inwentaryzacja zabytków !

Gmina Raciążek przeprowadza inwentaryzację
zabytków (dokumentacja fotograficzna) w dniach

19-20 lipca 2024 r.

celem aktualizacji gminnej ewidencji zabytków.

Właściciele zabytków proszeni są o ich udostępnienie.
Inwentaryzator wykonywał będzie zdjęcia z zewnątrz
obiektów oraz posiadał będzie upoważnienie
Wójta Gminy Raciążek.

Prowadzenie przez Wójta gminnej ewidencji zabytków wynika z art. 22 ust. 3 i 4 ustawy o ochronie zabytków i
opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 ze zm.).

Zinwentaryzowane zostaną wszystkie obiekty będące w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Ryc. 1. Plakat informacyjny

Źródło: opracowanie własne

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami, określony został w art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W ust. 1 wskazano: „Zarząd województwa, powiatu lub **wójt** (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub **gminny** program opieki nad zabytkami.” W ust. 2 znajdują się cele jakie powinny znaleźć się w gminnym programie opieki nad zabytkami, tj.:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. narzuca na organ gminy realizację zadań własnych. W art. 7 ust. 1 pkt. 9 wskazano, że „Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.”

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 nie posiada statusu aktu prawa miejscowego.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji RP). Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. Obowiązujące uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami to:

- 1) Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 roku Nr 78 poz. 483 ze zm., z dnia 2 kwietnia 1997 r.).
- 2) ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 roku poz. 1292).
- 3) ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 roku poz. 1465).

Inne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się w wielu obowiązujących ustawach:

- 1) ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1130).
- 2) ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 roku, poz. 725 ze zm.).
- 3) ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 roku, poz. 54 ze zm.).
- 4) ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1478).
- 5) ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 roku., poz. 1145 ze zm.).
- 6) ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 roku, poz. 87).
- 7) ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1491).
- 8) ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 roku, poz. 278).
- 9) ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz. U. z 2024 roku, poz. 576).
- 10) ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 roku, poz. 2337).
- 11) ustawa z dnia 19 grudnia 2009 r. o partnerstwie publiczno – prywatnym (Dz. U. z 2023 roku, poz. 1637).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- 1) ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 385).
- 2) ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 roku, poz. 2393).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 roku, poz. 164 ze zm.).

Uregulowania prawne dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego znajdują się również w poniższych rozporządzeniach:

- 1) rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. z 1990 roku, Nr 61, poz. 354).
- 2) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2021 roku, poz. 56).
- 3) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 roku, poz. 81).
- 4) rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2024 roku, poz. 1462).

- 5) rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku, nr 212, poz. 2153).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 4.1. oraz 4.2. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata **2025-2028**.

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podrozdział zawiera informacje o strategicznych celach polityki państwa i uwarunkowaniach formalnoprawnych w sferze ochrony zabytków. Analizie poddano relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami sporządzanymi na poziomie krajowym. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. przyjęto Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026. Program jest głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Dokonano w nim diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce w trzech podstawowych obszarach:

1. Organizacja i zadania organów ochrony zabytków w Polsce.
2. Stan zachowania zabytków w Polsce – rola i znaczenie form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach.
3. Komunikacja, porozumienie i współpraca w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Jako cel główny wyznaczono „zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce”, który realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe dotyczące:

- weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości;
- wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków;
- roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cele składają się na kierunki działań, a te zostały podzielone na zadania. Przyjęte do realizacji zadań kierunki działań to:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju;
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- cyfryzacja procesów administracyjnych;
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- edukacja – podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Przedstawiono karty zadań wraz z opisami szczegółowymi, opisem wskaźników celu projektu oraz harmonogramem projektu. W rozdziale siódmym podano plan finansowy, zaś w kolejnym system wdrażania, monitoringu i ewaluacji Programu. Krótko scharakteryzowano zarządzanie ryzykiem oraz dołączono załączniki takie jak:

- zabytki nieruchome wpisane na Listę Dziedzictwa UNESCO;
- zabytki nieruchome uznane za pomnik historii;
- zestawienie zabytków nieruchomych;
- zestawienie zabytków archeologicznych;
- zestawienie zabytków ruchomych;
- spis WKZ i delegatur;
- spis porozumień.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. przyjęto Strategię Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030. Strategia jest jednym z elementów kompleksowej modernizacji systemu zarządzania rozwojem kraju. Dokument składa się z części diagnostycznej, w której omówiono 3 obszary:

1. Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie.
2. Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie.
3. Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze nr 2 wskazano na zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych. Tylko niespełna 1/3 obiektów zabytkowych figurujących w rejestrze nie wykazuje objawów zniszczenia, które uzasadniałyby konieczność przeprowadzenia ingerencji remontowych. Ponad 70% zarejestrowanych obiektów oceniono jako wykazujące objawy zniszczenia. W dokumencie podano także liczbę zabytków rejestrowych z podziałem na województwa, a także podkreślono potrzebę tworzenia szlaków kulturowych, które prowadzić będą do rozwoju turystyki kulturowej. W dalszej części dokumentu wyznaczone zostały cele, kierunki i narzędzia realizacji. Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Będzie on realizowany poprzez trzy cele szczegółowe:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Dla każdego celu szczegółowego wyznaczono priorytety oraz kierunki interwencji. W ramach celu szczegółowego nr 2 wyróżniono następujące priorytety:

- 2.1 Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2 Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.
- 2.3 Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4 Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5 Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

Szczególnie istotny jest priorytet 2.2. Jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W tym celu realizowany będzie projekt strategiczny pn. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami. Jednym z priorytetowych działań w omawianym obszarze będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. W dokumencie wskazano także wykaz projektów

strategicznych oraz system realizacji, wskaźniki, ramy finansowe i wymiar terytorialny. W projektach strategicznych znalazły się takie zadania jak:

- Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej (obejmujący zasób muzeów, czy zabytki);
- Dziedzictwo Buduje Wspólnotę;
- Zintegrowany system promocji kultury polskiej za granicą;
- Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
- Rozwój Turystyki Kulturowej.

W ostatniej części Strategii podano, że wyzwaniem w obszarze kultury i dziedzictwa narodowego jest ciągle niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych oraz zabytków i Pomników Historii.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. przyjęto Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2030. KSRR jest podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Składa się z następujących merytorycznie rozdziałów: Wyzwania rozwojowe kraju w ujęciu regionalnym do 2030 roku w świetle analiz terytorialnych, Polityka regionalna 2030, Cel główny i cele szczegółowe polityki regionalnej do 2030 roku, System realizacji KSRR, Ramy finansowe krajowej strategii rozwoju regionalnego, Monitorowanie i ewaluacja. Celem głównym KSRR jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym*. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów wskazano, że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

W podrozdziale dokonano analizy opracowań strategicznych i planistycznych sporządzonych dla obszaru województwa kujawsko-pomorskiego i powiatu aleksandrowskiego pod kątem znaczenia ich zapisów i działań dotyczących dziedzictwa kulturowego Gminy Raciążek. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek jest zbieżny ze strategicznymi celami województwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Powiat aleksandrowski nie posiada aktualnej dokumentacji, w której znalazłyby się elementy nawiązujące do dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021 - 2024

Uchwałą nr XXXI/451/21 z dnia 26 kwietnia 2021 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Program opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego na lata 2021 - 2024. Dokument składa się z 11. następujących rozdziałów: wprowadzenie, podsumowanie trzeciego wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami, charakterystyka uwarunkowań prawnych ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce, zadania Samorządu Województwa wynikające z regulacji prawnych, ochrona dziedzictwa niematerialnego, uwarunkowania wynikające z dokumentów międzynarodowych i strategicznych, założenia programowe - cele, kierunki i działania, monitoring realizacji programu, zasady współpracy i finansowania, wyzwania rozwojowe dla Samorządu Województwa, podsumowanie. W analizowanym dokumencie stwierdzono, że województwo kujawsko-pomorskie jest posiadaczem wielkiego historycznego bogactwa, jakimi są liczne materialne i niematerialne świadectwa naszych dziejów. Obok unikatowych zespołów zabytkowych jak toruńska i chełmińska starówka, czy bydgoska secesja, w województwie znajduje się szereg pomników architektury i historii: ślady osadnictwa, rozwoju państwowości, kultu religijnego. W rozdziale 7. wskazane zostały założenia programowe. Wyznaczono następujące cele główne, cele operacyjne oraz kierunki działań:

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

Kierunki działań:

- Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony;
- Edukacja;
- Promocja;
- Dokumentacja i popularyzacja.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Kierunki działań:

- Ochrona;
- Prace konserwatorskie i restauratorskie;
- Dokumentacja i badania.

Do każdego kierunku działania podano przykładowe zadania. W analizowanym dokumencie nie odwołano się w sposób bezpośredni do Gminy Raciążek.

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+

Uchwałą nr XXVIII/399/20 z dnia 21 grudnia 2020 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął Strategię rozwoju województwa. Strategia odnosi się do wszystkich istotnych aspektów rozwoju województwa, nie tylko do zadań przypisanych kompetencyjnie do Samorządu Województwa. Składa się z części diagnostycznej (przedstawiającej syntezę uwarunkowań rozwoju, scharakteryzowanych w odrębnym opracowaniu, niebędącym częścią strategii), części kierunkowej (zawierającej ustalenia dotyczące kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz określającej cele i kierunki rozwoju województwa) oraz części wdrożeniowej (odnoszącej się do sposobu realizacji oraz monitorowania ustaleń strategii). W syntezie diagnozy uwarunkowań rozwoju województwa odniesiono się do obiektów zabytkowych marginalnie: „na znaczeniu zyskują atrakcyjne walory przyrodnicze, dobrze zachowane oraz zaadaptowane obiekty zabytkowe, organizowane imprezy kulturalne czy rozrywkowe nie tylko te o zasięgu regionalnym, ale także krajowym”. W dalszej części strategii zabytkom poświęcono więcej uwagi. W rozdziale dotyczącym koncepcji rozwoju funkcjonalno – przestrzennego

województwa kujawsko-pomorskiego wymieniono kluczowe elementy budujące potencjał ponadregionalny i przewagi konkurencyjne województwa. Wśród nich wymieniono i opisano m.in.: Toruń – obiekt Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, czy Chełmno – Pomnik Historii oraz ośrodek dziedzictwa historyczno-kulturowego. Opracowano cel nadrzędny: „*Jakość życia typowa dla wysokorozwiniętych regionów europejskich*”. Ponadto wyznaczono 4. obszary tematyczne rozwoju:

1. Obszar społeczeństwo.
2. Obszar Gospodarka.
3. Obszar Przestrzeń.
4. Obszar Spójność.

Obszary te realizowane będą przez cele główne. Te z kolei podzielono na cele operacyjne i dalej na kierunki zadań. Kierunki zadań związane z szeroko rozumianą tematyką zabytków wyznaczone w analizowanym dokumencie to:

- 1107. Rozwój edukacji regionalnej i lokalnej – zamierza się wyposażyć mieszkańców regionu w wiedzę i nowoczesne materiały w zakresie edukacji regionalnej i lokalnej oraz rozwijania zainteresowań młodzieży literaturą, historią, geografią, zabytkami, przyrodą, tradycją i kulturą regionu;
- 4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa - Kierunek ma charakter ogólny i dotyczy wszystkich działań mających na celu ochronę, zachowanie, wzmacnianie potencjału oraz promocję dziedzictwa kulturowego województwa. Do tego kierunku zaliczają się także działania ratownicze wobec obiektów i obszarów będących częścią środowiska kulturowego województwa, zachowanie tradycyjnej kultury wiejskiej, ochrona, zachowanie, konserwacja i szeroko rozumiana poprawa dobrostanu historycznych budowli zabytkowych, obiektów architektury, budownictwa czy zespołów urbanistycznych, dziedzictwa ginących zawodów, wsparcie powstających drobnych kolekcji, tworzenia nowych oraz rozwoju istniejących zbiorów muzealnych i skansenów, będących częścią środowiska kulturowego województwa. Kierunek obejmuje także obiekty sakralne (w tym elementy ich wyposażenia). Kierunek dotyczy także działań towarzyszących ochronie dziedzictwa kultury w ramach miejsc/obiektów objętych rozporządzeniem Prezydenta RP – Pomniki Historii oraz wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO.
- Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych - Kierunek dotyczy wykorzystania obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów np. prowadzenia instytucji kultury, edukacji, działalności noclegowych, gastronomicznych, handlu, innego rodzaju usług publicznych lub komercyjnych. Obejmuje działania mające na celu ich adaptację do nowych funkcji przy zachowaniu obostrzeń konserwatorskich. Głównym celem działań jest ochrona obiektów istotnych dla dziedzictwa kultury poprzez nadanie im możliwości pełnienia funkcji publicznych lub komercyjnych, wskutek czego niezbędne będzie utrzymywanie ich we właściwym stanie technicznym, pod nadzorem służb konserwatorskich.
- 4801. Rozwój uzdrowisk - zachowanie, ochrona i wzmacniania potencjału parków zdrojowych, obiektów zabytkowych oraz infrastruktury uzdrowiskowej (również przez tworzenie parków kulturowych i innych form organizacyjnych opieki nad obszarami istotnymi dla rozwoju i zachowania funkcji uzdrowiskowych).

Wśród wykazu projektów kluczowych znalazły się takie inwestycje jak:

1. „Młyn Energii” w Grudziądzu.

2. „Muzeum Ziemiaństwa, Tradycji Patriotycznych i Kultury Rolnej” w Nawrze.
3. Artefakty przeszłości symbolem tożsamości regionalnej.
4. Wsparcie opieki nad zabytkami województwa kujawsko-pomorskiego.
5. Ochrona, konserwacja i promocja obiektów dziedzictwa kulturowego UNESCO w Toruniu.
6. Rozbudowa Muzeum Archeologicznego w Biskupinie.
7. Rozbudowa Filharmonii Pomorskiej.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

Uchwałą Nr XXIX/418/21 z dnia 8 lutego 2021 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął uchwałę w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego. Projekt Planu zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego nie został przyjęty uchwałą do momentu przyjęcia uchwałą GPOnZ.

Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

Komisja Europejska decyzją wykonawczą CCI 2021PL16FFPR002 przyjęła 7 grudnia 2022 r. program Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027. W dokumencie sformułowano następujące priorytety:

1. Fundusze Europejskie na rzecz wzrostu innowacyjności i konkurencyjności regionu.
2. Fundusze Europejskie dla czystej energii i ochrony zasobów środowiska regionu.
3. Fundusze Europejskie na zrównoważony transport miejski.
4. Fundusze Europejskie na rzecz spójności i dostępności komunikacyjnej regionu.
5. Fundusze Europejskie na wzmacnianie potencjałów endogenicznych regionu.
6. Fundusze Europejskie na rzecz zwiększenia dostępności regionalnej infrastruktury dla mieszkańców.
7. Fundusze Europejskie na rozwój regionalny.
8. Fundusze Europejskie na wsparcie w obszarze rynku pracy, edukacji i włączenia społecznego.
9. Pomoc techniczna (EFRR).
10. Pomoc techniczna (EFS+).

W programie przedstawiono cele polityki spójności, w tym nawiązujące do szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego:

- CP 4 Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca Europejski filar praw socjalnych, w tym cel szczegółowy 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych, w ramach którego. Podkreślono, że obiekty zabytkowe stanowią ważny element dziedzictwa kulturowego regionu, podnoszą jego atrakcyjność, a przede wszystkim są elementem budowy tożsamości regionalnej.
- CP 5 Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów oraz inicjatyw lokalnych, w tym cel szczegółowy 5(i) Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich. Podkreślono, że istotne znaczenie dla rozwoju WK-P mają działania wspierające turystykę opartą o dziedzictwo naturalne i kulturalne regionu, co ma związek z dochodowością (dla podmiotów i samorządów) tego sektora. Potencjałem, który należy rozwijać jest rozbudowa infrastr. turystycznej, tworzenie produktów turyst. oraz ich promocja, co przełoży się na wzrost atrakcyjności regionu oraz powstawanie nowych miejsc

pracy. Odpowiedzią na problemy społ. jest rewitalizacja obszarów o dużej koncentracji negatywnych zjawisk.

Wskazano także, że istotna jest ochrona dziedzictwa kulturowego regionu zróżnicowanego etnograficznie poprzez pielęgnowanie unikatowości obiektów wyróżniających ich na tle regionu i kraju. Jednym z wyzwań województwa w zakresie kultury jest ochrona i zapewnienie lepszego dostępu do zasobów dziedzictwa kulturowego. Innym wyzwaniem pozostaje digitalizacja i udostępnianie najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionalnego wpływająca na zwiększenie dostępności do zasobów kultury. Wszystkie inwestycje powinny stosować rozwiązania poprawiające dostępność, promujące rozwiązania z zakresu zielonej i niebieskiej infrastruktury.

Audyty krajobrazowe dla województwa kujawsko-pomorskiego

Uchwałą nr LXI/851/23 z dnia 25 września 2023 r. Sejmik Województwa Kujawsko-Pomorskiego przyjął audyt krajobrazowy dla województwa kujawsko-pomorskiego. Audyt dla obszaru województwa sporządza się nie rzadziej niż raz na 20 lat. Dokument składa się z 4 części:

1. Wprowadzenie

2. Część opisowa i tabelaryczna, która zawiera:

- informacje ogólne o położeniu województwa kujawsko-pomorskiego;
- zestawienie oraz klasyfikację 1244 zidentyfikowanych krajobrazów;
- karty charakterystyki krajobrazu - składają się z pięciu modułów: I metryczka ogólna krajobrazu, II cechy analityczne, III cechy syntetyczne, IV wyniki porównania z innymi krajobrazami, V dokumentacja fotograficzna i kartograficzna;
- karty oceny zidentyfikowanych krajobrazów - waloryzacja krajobrazów opiera się na wynikach obliczeń wielokrotności odchylenia standardowego zawartych w module IV Karty Charakterystyki Krajobrazu, zawiera 1244 Karty Oceny Krajobrazu;
- wykaz 115 krajobrazów priorytetowych;
- wykaz parków kulturowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, obiektów znajdujących się na listach światowego dziedzictwa UNESCO, obszarów sieci rezerwatów biosfery UNESCO (MAB) lub obszarów i obiektów proponowanych do umieszczenia na tych listach znajdujących się na obszarze województwa;
- 685 kart zawierających zestawienie zagrożeń dla możliwości zachowania wartości krajobrazów priorytetowych oraz wartości krajobrazów w obrębie obszarów i obiektów;
- 685 kart zawierających wykaz rekomendacji i wniosków dotyczących kształtowania i ochrony krajobrazów priorytetowych oraz krajobrazów w obrębie obszarów lub obiektów;
- katalog 11 lokalnych form architektonicznych zabudowy dla krajobrazów priorytetowych.

3. Część graficzna, która zawiera:

- mapę zidentyfikowanych krajobrazów;
- mapę obszarów chronionych: parki kulturowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obiekty UNESCO;
- mapę lokalizacji krajobrazów priorytetowych;
- mapę obszarów wymagających pogłębionej analizy, proponowane parki kulturowe;
- 11 map obszarów zabudowanych wyróżniających się lokalną formą architektoniczną w skali 1:2 000.

4. Dokumentacja, która zawiera:

- metodykę – opis opracowania poszczególnych etapów prac, słownik pojęć wykorzystanych w audycie krajobrazowym oraz 3 załączniki zawierające: obszary objęte formami ochrony

- przyrody, które ze względu na znaczący spadek wartości krajobrazu wymagają pogłębionej analizy zasadności ich dalszej ochrony, punkty widokowe, przedpoła ekspozycji;
- dane przestrzenne dla map - dane przestrzenne dla map w dwóch formatach GML oraz SHP: krajobrazy priorytetowe, obiekty unikatowe, obszary chronione, obszary wymagające pogłębionej analizy, obszary zabudowane wyróżniające się lokalną formą architektoniczną, wskazania obszarów do ochrony-parki kulturowe, zidentyfikowane krajobrazy;
 - zestawienia tabelaryczne.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

W podrozdziale 5.1. przedstawiono te dokumenty strategiczne, które obowiązują w ramach czasowych odpowiadających Gminnemu Programowi Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028.

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek

Dokument składa się z 12 rozdziałów, w tym uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego. W tej części dokumentu wskazano, że na terenie gminy istnieją obiekty zabytkowe: ruiny zamku średniowiecznego, duża ilość zabytkowych domów mieszkalnych, zaś pierwotny układ przestrzenny Raciążka jest słabo zakłócony i potencjalnie możliwy do wykorzystania przy rozwijaniu branży turystycznej. Jednocześnie wymieniono konieczność respektowania warunków ochrony konserwatorskiej przy złym stanie technicznym obiektów zabytkowych (duże koszty renowacji, rekonstrukcji; ewentualne koszty wykopalisk na terenach gdzie występują stanowiska archeologiczne). W opisie wybranych problemów podkreślono występowanie obiektów zabytkowych, głównie murowanych budynków mieszkalnych przy ul. Zamkowej z końca XIX w. i pocz. XX w. Dla zachowania potencjału do rozwijania działalności turystycznej istotne będą działania zapobiegające pogarszaniu stanu technicznego i przebudowie niezgodnej z pierwotną koncepcją architektoniczną budynków. W Studium znalazły się również postulowane wskazania ogólne dla działań w strefie osadniczej:

- nie należy budować bądź rozbudowywać obiektów mieszkalnych w zwartej zabudowie zakładów produkcyjnych i usługowych stwarzających zagrożenie dla zdrowia i życia ludzi,
- nie wskazana jest budowa obiektów szkodliwych, uciążliwych dla środowiska, szczególnie w obszarach objętych ochroną prawną, zagrożonych powodzią;
- nie wskazane jest wznoszenie obiektów budowlanych naruszających walory krajobrazowe środowiska w pobliżu zbiorników wodnych, punktów widokowych obiektów zabytkowych lub innych terenów o szczególnych walorach krajobrazowych;
- wszelkie działania projektowe i realizacyjne w strefach objętych ochroną konserwatorską podlegają uzgodnieniu ze służbą ds. ochrony zabytków;
- odległość obiektów budowlanych od zewnętrznej krawędzi jezdni należy przyjmować zgodnie z obowiązującymi przepisami o drogach publicznych.

Z kolei w samym centrum Raciążka ustalono adaptację budynków o walorach zabytkowych na działalność usługową w celu ich rewaloryzacji, a wzgórze zamkowe powinno zostać zagospodarowane turystycznie.

W dokumencie wymieniono także pozycje wpisane do rejestru zabytków z terenu gminy oraz ustalono przestrzeganie nadzorów i uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy podejmowaniu konkretnych działań. Dodatkowo, dla niżej wymienionych stref wskazano wymagane ustalenia:

- obiekty planowane do wpisu do rejestru zabytków do ochrony konserwatorskiej;
- pozostałe obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru zabytków;
- strefa ochrony konserwatorskiej historycznej struktury przestrzennej miejscowości Raciążek;
- strefa ochrony konserwatorskiej ekspozycji obiektu zabytkowego;
- strefa ochrony krajobrazu kulturowego;
- historyczne struktury przestrzenne;
- stanowiska archeologiczne.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego z terenu Gminy Raciążek

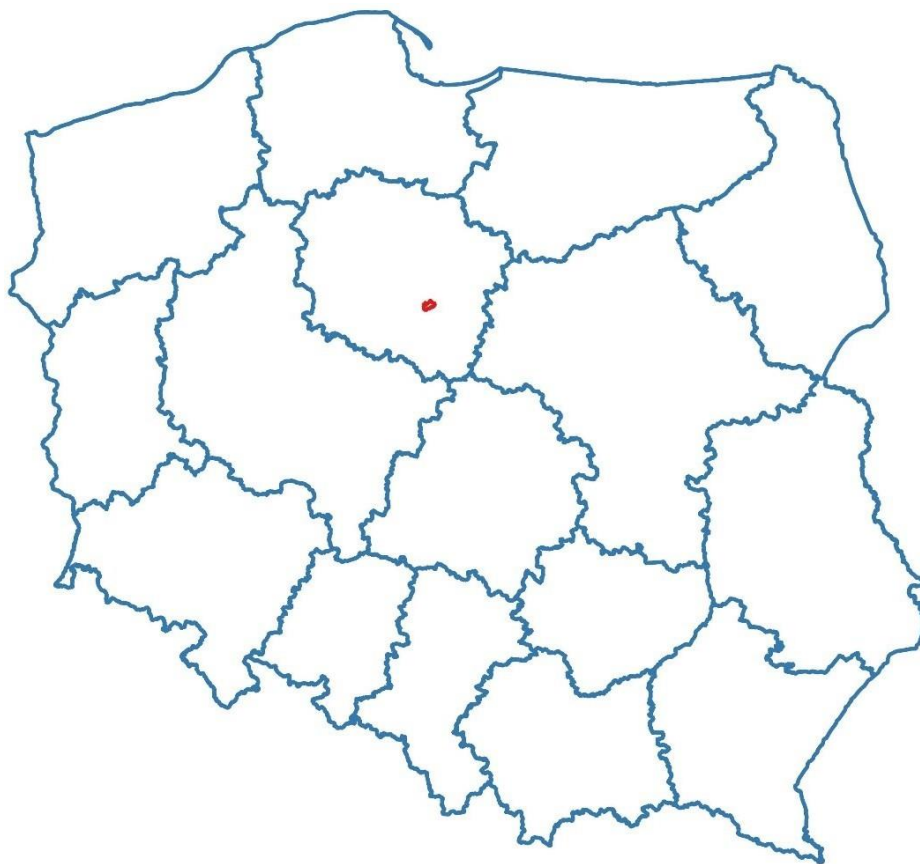
MPZP są jedną z prawnych form ochrony zabytków wymienionych w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zapisy chroniące obiekty zabytkowe znajdują się zazwyczaj w części poświęconej dziedzictwu kulturowemu. Na terenie Gminy Raciążek funkcjonuje 1 miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Przyjęty został on uchwałą nr X/65/99 przez Radę Gminy Raciążek 29 czerwca 1999 r. i obejmuje on swoim zasięgiem części miejscowości: Raciążek, Podole, Siarzewo i Niestuszewo. W zakresie ochrony dóbr kultury wskazano:

- z uwagi na położenie terenów w obszarze o wysokich wartościach krajobrazu kulturowego i przyrodniczego ustala się utrzymanie luźnej zabudowy typu willowego o ograniczonej wysokości;
- formy architektoniczne budynków realizowanych w terenach o których mowa w § 8, § 14, kształtować w nawiązaniu do tradycji kulturowych miejscowości lub regionu oraz stosownie do krajobrazowych walorów terenu;
- na terenach stanowisk archeologicznych: Plan nr 2 - Raciążek, ul. 700-lecia - teren MU, Plan nr 7 - ul. Nieszawska - teren MU (stanowisko nr 22), Plan nr 9 - Niestuszewo - teren PE (stanowisko nr 23), w przypadku podjęcia realizacji inwestycji, obowiązuje wyprzedzające przeprowadzenie badań ratowniczych i nadzór archeologiczno - konserwatorski na koszt inwestora.

5.2. Charakterystyka gminy i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Położenie gminy

Gmina Raciążek położona jest w centralnej części województwa kujawsko-pomorskiego, w północno-wschodniej części powiatu aleksandrowskiego. Zajmuje obszar 3 288 ha, co stanowi ok. 6,9% powierzchni powiatu (GUS, 2023).

Ryc. 2. Gmina Raciążek na tle kraju

Źródło: opracowanie własne

Jednostka graniczy:

- na północnym-zachodzie – z Gminą Aleksandrów Kujawski (powiat aleksandrowski);
- na północy – z Gminą Ciechocinek (powiat aleksandrowski);
- na północnym-wschodzie – z Gminą Czernikowo (powiat toruński);
- na wschodzie – z Gminą Nieszawa (powiat aleksandrowski);
- na południu – z Gminą Waganiec (powiat aleksandrowski);
- na południowym - zachodzie – z Gminą Koneck (powiat aleksandrowski).

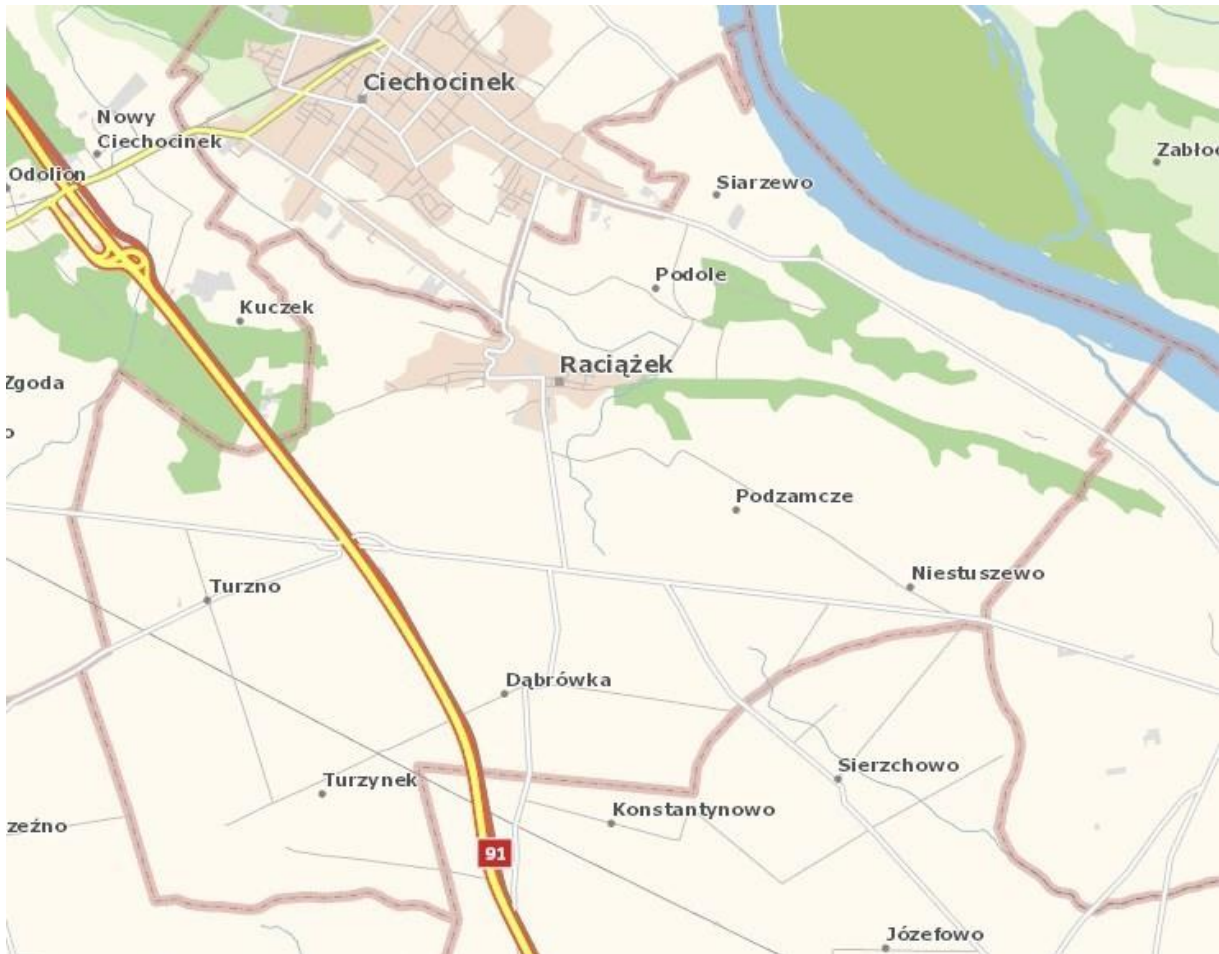
Ryc. 3. Gmina Raciążek na tle gmin powiatu aleksandrowskiego

Źródło: opracowanie własne

Wieś Raciążek o współrzędnych geograficznych: 52.8573597 (szerokość geograficzna), 18.8109378 (długość geograficzna) stanowi centralne miejsce gminy, będąc jednocześnie największą miejscowością i zarazem siedzibą samorządu (www.wspolrzedne-gps.pl). Raciążek położony jest w odległości ok. 24 km na południowy - wschód od Torunia i ok. 27 km na północny-zachód od Włocławka licząc odległości między centralnymi częściami miejscowości (odległość w linii prostej). Gmina Raciążek jest gminą wiejską, jednocześnie jedną z dziewięciu gmin powiatu oraz jedną z sześciu gmin wiejskich w powiecie aleksandrowskim.

Według podziału fizyczno-geograficznego opracowanego przez Jerzego Kondrackiego Gmina Raciążek znajduje się w prowincji Niżu Środkowoeuropejskiego, podprowincji Pojezierza Południowobałtyckie. Większość gminy znajduje się w makroregionie Pojezierze Wielkopolskie, a w końcowej klasyfikacji w mezoregionie Równina Inowrocławska. Z kolei północna część gminy mieści się w makroregionie Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka i mezoregionie Kotlina Płocka.

Strukturę osadniczą Gminy Raciążek tworzy 8 miejscowości: Dąbrówka, Niestuszewo, Podole, Podzamcze, Raciążek, Siarzewo, Turzno, Turzynek.

Ryc. 4. Przestrzenne rozmieszczenie miejscowości w Gminie Raciążek

Źródło: www.geoserwis.gdos.gov.pl

5.2.2. Charakterystyka społeczno-gospodarcza

Gmina Raciążek zamieszkiwana jest przez 3 160 osób, co stanowi 5,9% mieszkańców powiatu aleksandrowskiego (miejsce zamieszkania) wg danych GUS na 31.12.2023 r. Wg bazy danych ewidencyjnych Urzędu Gminy Raciążek liczba mieszkańców zameldowanych na stałe w Gminie Raciążek wyniosła w grudniu 2024 r. 3 005 osób. Zdecydowanie największą miejscowością jest Raciążek, który zamieszkuje ponad połowa mieszkańców gminy. Inną dużą miejscowością jest Podole z liczbą mieszkańców (stałych) równą 467. W pozostałych miejscowościach liczba mieszkańców nie przekroczyła 300. W poniższej tabeli przedstawiono liczbę osób z terenu analizowanej gminy z podziałem na miejscowości (stan na 31 grudnia 2024 r.).

Tabela 1. Liczba mieszkańców Gminy Raciążek z podziałem na miejscowości

Lp.	Miejscowość	Liczba mieszkańców		
		stali	czasowi	aktualni
1	Dąbrówka	97		97
2	Niestuszewo	94	2	96
3	Podole	467	5	472
4	Podzamcze	107	1	108
5	Raciążek	1 558	8	1566
6	Siarzewo	249	1	250
7	Turzno	241		241
8	Turzynek	192		192
	łącznie	3 005	17	

Źródło: dane własne UG Raciążek, stan na 31.12.2024 r.

Wskaźnik gęstości zaludnienia analizowanej jednostki wynosi 96,1 osoby/km² i jest mniejszy niż w powiecie aleksandrowskim (112,6 osoby/km²), czy w województwie kujawsko-pomorskim (111,1 osób/km²), jak i na terenie kraju – 119,9 osób/km².

W ciągu ostatnich dziesięciu latach odnotowuje się stagnację liczby ludności gminy. W porównaniu do 2014 r. liczba mieszkańców Gminy Raciążek zwiększyła się jedynie o 27 osób (wg danych GUS). W ostatnim dziesięcioleciu najwięcej osób odnotowano w 2020 r. – 3 227, zaś najmniej w 2015 r. – 3 133.

Strukturę demograficzną Gminy Raciążek tworzą osoby w wieku przedprodukcyjnym (17,7%), produkcyjnym (58,8%) oraz poprodukcyjnym (23,6%), (GUS, 2023). Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym jest mniejsza od liczby osób w wieku poprodukcyjnym, co nie jest korzystnym zjawiskiem ekonomicznym. W ostatnich latach procentowy udział osób w wieku przedprodukcyjnym kształtował się na poziomie od 16,3% w 2017 r. do 18,3% w 2020 r. i nie obserwuje się wyraźnego trendu w tej grupie wiekowej w przeciwieństwie do osób w wieku poprodukcyjnym, których z roku na rok przybywa w ogólnej strukturze ekonomicznej ludności gminy. W 2014 r. wskaźnik dotyczący udziału osób w wieku poprodukcyjnym w gminie wyniósł 18,6%, zaś w 2023 r. było to już 23,6%. Trend spadkowy z wyjątkami odnotowuje się w przypadku osób w wieku produkcyjnym – od 64,4% w 2014 r. do 58,8% w 2023 r. Analizując przedstawione dane należy stwierdzić, iż zjawisko starzenia się społeczeństwa jest dostrzegalne na terenie gminy i trend ten będzie najprawdopodobniej przybierał na sile w następnych latach.

W ostatnich 10 latach odnotowuje się systematyczny spadek poziomu bezrobocia. Na terenie gminy udział osób bezrobotnych wyniósł z końcem 2023 r. 5,1% będąc jednocześnie najniższą wartością w ostatnich 10 latach, podobnie jak i w roku 2022 (GUS). W 2014 r. poziom bezrobocia był najwyższym i wyniósł 12,7%. W ostatniej dekadzie bezrobocie systematycznie spadało z wyjątkiem wzrostu w 2020 r., kiedy to nastąpił przyrost bezrobocia o 2,2% w stosunku do 2019 r. Sytuacja ta była związana z występującą globalnie pandemią covid-19, która sparaliżowała sektor rynku pracy, głównie w latach 2020-2021.

Na terenie Gminy Raciążek z końcem 2023 r. wg danych GUS odnotowano 257 podmiotów gospodarczych, w tym 246 które należą do sektora prywatnego. Struktura sektora prywatnego składa się na osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą - 207, fundacje – 2 oraz stowarzyszenia i organizacje społeczne - 6. Wg sekcji i działów PKD 2007 najwięcej podmiotów ogółem odnotowano w sektorze G – 59 oraz F – 40. Sekcja G to handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów

samochodowych, a sekcja F to budownictwo. Z roku na rok liczba podmiotów gospodarczych zwiększa się, w latach 2014-2023 ich liczba wzrosła o 61. W tym czasie najczęściej odnotowano ich w 2023 r. – 257, a najmniej w 2014 r. – 196. Pod względem klas wielkości przedsiębiorstw na terenie gminy występują: 1 przedsiębiorstwo zatrudniające od 50 do 249 osób, 8 mniejszych firm z ilością pracujących 10-49 osób. Przeważają małe działalności, w których pracuje nie więcej jak 9 osób – 248.

Gmina posiada charakter rolniczy. Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni wynosi 83,6% (2 748 ha), z czego 2 388 stanowią grunty rolne (GUS, 2014-najnowsze dane). Na skutek sąsiedztwa Gminy Raciążek z jednym z najbardziej znanych ośrodków uzdrowiskowych w Polsce – Ciechocinkiem, w ostatnich latach odnotowuje się rozwój budownictwa mieszkalnego. W sposób szczególny dotyczy to miejscowości położonych w północnej części gminy, takich jak: Raciążek i Podole.

Gmina posiada bardzo korzystne powiązania komunikacyjne zarówno drogowe jak i kolejowe. Do najważniejszych szlaków komunikacyjnych na terenie gminy należy droga krajowa nr 91 oraz równolegle poprowadzona do niej trasa autostrada A1. Przez gminę przebiega także państwowa linia kolejowa nr 18 relacji Kutno – Piła Główna ze stacją w Turznie.

5.2.3. Charakterystyka przyrodnicza

Potencjał środowiska przyrodniczego wyrazić można m.in. poprzez obszary prawnie chronione, których powierzchnia na terenie Gminy Raciążek z końcem 2023 r. wyniosła 2 845,88ha (86,6% w powierzchni ogółem). Zgodnie z Centralnym Rejestrem Form Ochrony Przyrody na terenie gminy występuje:

- obszar chronionego krajobrazu „Niziny Ciechocińskiej” – kod PL.ZIPOP.1393.OCHK.45, utworzenie: 1983-01-01;
- obszar natura 2000 „Nieszawska Dolina Wisły” – kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLH040012.H, utworzenie: 2009-02-13;
- obszar natura 2000 „Dolina Dolnej Wisły” – kod PL.ZIPOP.1393.N2K.PLB040003.B, utworzenie: 2004-11-05;
- pomnik przyrody -kod PL.ZIPOP.1393.PP.0401072.1469 , utworzenie: 2011-09-28.

Lesistość gminy wynosi 5,0% powierzchni gminy i jest to ogółem 170,2 ha gruntów leśnych. Grunty leśne publiczne to 46,93 ha, zaś grunty leśne prywatne to 123,27 ha. W ostatnich 10 latach powierzchnia gruntów leśnych zmniejszyła się o niespełna 4 ha. Zadrzewienia występują głównie Siarzewie, północnej części Tuczna oraz zachodniej części Raciążka.

Sieć hydrograficzną gminy tworzy rzeka Wisła, która wyznacza północno-wschodnią część gminy. W Podzamczu znajduje się niewielki zbiornik wodny o pow. 0,44 ha. Rzeźba terenu gminy jest urozmaicona. Charakterystycznym elementem krajobrazu są pola piasków tworzących zespoły wydym. W rzeźbie terenu wyraźnie zaznacza się płaski poziom wysoczyznowy ze stromym stokiem w kierunku Wisły. Wysokości wahają się ok. od 40 m n.p.m. w dolinie Wisły do ok. 95 m n.p.m. w okolicach Turzynka. Sam Raciążek położony jest na wysokości 45-90 m n.p.m.

5.2.4. Zarys historii gminy¹

Teren, który obecnie zajmuje gmina, w średniowieczu należał do biskupów włocławskich. Raciążek, to historyczna miejscowość o charakterze obronnym. pierwsza wzmianka o Raciążku pochodzi z aktu uposażenia Benedyktynów w Mogilnie z 1066 roku. Jako własność biskupów włocławskich Raciążek

¹ www.raciazek.pl/historia-gminy-raciazek/

pierwszy raz występuje w roku 1250 w dokumencie ks. kujawskiego Kazimierza syna Konrada Mazowieckiego, jako miejsce układów polsko – krzyżackich.

W roku 1265 stare grodzisko przebudowano na zamek. W 1317 roku Raciążek uzyskał status miasta na prawie magdeburskim. W 1397r. na zamku przebywała królowa Jadwiga, gdzie prowadziła pertraktacje z wielkim mistrzem Konradem Von Jungingenem o zwrot ziemi dobrzyńskiej. W kościelnym muzeum do dziś znajduje się ornat, który wyszedł spod ręki królowej. W 1402r. król Władysław Jagiełło na zamku odbierał hołd od Ulryka Von Osten, hrabiego Drezdenka, zaś w 1404r. z Radą Królewską prowadził układy z Krzyżakami w efekcie których odzyskał ziemię dobrzyńską. W 1410r. po zwycięskiej bitwie pod Grunwaldem Władysław Jagiełło na raciąskim zamku zbierał siły i prowadził rozmowy pokojowe z zakonem Krzyżackim zakończone pokojem toruńskim w 1411r. W latach 1464 – 1500 nastąpiła gruntowna przebudowa zamku, zastosowano ornamentykę gotycką. W 1734r. biskup Krzysztof Szembek wznosił pałac włoski z ogrodem. Był to pałac piętrowy z łamanym mansardowym dachem. Z upadkiem Polski pałac popadł w ruinę. Po rozbiorach Polski w 1795r. Raciążek wraz przyległymi ziemiami dostał się pod panowanie pruskie i dopiero po wojnach napoleońskich miasto znów znalazło się w granicach Królestwa Polskiego w 1815r. W 1827r. pruski administrator Sydow doprowadził do zniszczenia pałacu w efekcie czego rozebrano go do fundamentów a cegłę wywieziono do Torunia przeznaczając na budowę obory i stajni, dworu i browaru w Ostrowach i folwarku w Straszewie. W 1830r. w lecie przez Wisłę (prastarym korytem) obok Raciążka przepływała się armia carska gen Paskiewicza przez Brześć i Łowicz na Warszawę by stłumić powstanie listopadowe. W 1867r. władze carskie pozbawiły Raciążka praw miejskich za sprzyjanie powstaniu styczniowemu. W tym samym roku w wyniku reformy administracyjnej Raciążek trafia do powiatu nieszawskiego. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918r. Raciążek znalazł się w granicach województwa warszawskiego, następnie pomorskiego a po II wojnie światowej w obrębie województwa bydgoskiego, potem włocławskiego. Siedziba powiatu została przeniesiona z Nieszawy do Aleksandrowa w 1932r. teren ten wchodził w obszar historyczno-geograficznej krainy Kujaw, wydzielonej w początku XX w. jako Księstwo Kujawskie.

Na zastój w rozwoju gminy wpłynęły także dwie wojny światowe. Oblicze gminy zmieniło się w okresie powojennym. Powstało wiele nowych domów, budynków gospodarczych, wszystkie domostwa zostały wyposażone w elektryczność i wodę. Polepszeniu uległ także stan dróg i komunikacja. Zmechanizowanie gospodarstw rolnych wpłynęło na wyniki osiągane przez rolników w szczególności uprawy roślinnej, przekraczając średnio krajową.

W 1975 roku w wyniku reformy administracyjnej państwa Gmina Raciążek uległa likwidacji a jej obszar został podzielony pomiędzy ościenne gminy. Z dniem 1 października 1982r. Gmina Raciążek znów pojawiła się na mapie administracyjnej kraju.

Ryc. 5. Granice Gminy Raciążek w 1937 r.

źródło: www.igrek.amzp.pl

Jak podaje Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, z końcem XIX w. Raciążek był osadą miejską w powiecie nieszawskim, parafii i gminie Raciążek, zaś przed 1867 r. miasteczkiem. Leży na wyniosłej krawędzi, zamykającej szeroką tu dolinę lewego brzegu Wisły. Posiada murowany kościół parafialny, szkołę początkową, dom schronienia dla starców i kalek, urząd gminy i ruiny zamku. Raciążek liczył wtedy 82 domy, 782 mieszkańców oraz 1071 mórg ziemi należącej do mieszczan. W 1827 r. było tu 69 domów, 517 mieszkańców, zaś w 1864r. 87 domów i 890 mieszkańców. Raciążek jest starożytnym grodem książęcym. Dawne nazwy miejscowości to: Raciąż, Radcis, Radciz, Radcens, Raczians, Radcens, Raczens.

Ryc. 6. Raciążek w 1944 r.

Źródło: www.maps.mapywig.org

5.2.5. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to inaczej krajobraz, w którym ogół cech naturalnych (przyrodniczych) został zdominowany przez dzieła rąk ludzkich (definicja NID). Z kolei w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano, że jest to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Wszelkie przekształcenia, zmieniające wygląd krajobrazu kulturowego przez likwidowanie lub zniekształcenie cech stanowiących o jego wartościach stanowią zagrożenie jego zachowania. W celu jego ochrony Gminy mogą go chronić poprzez utworzenie parku kulturowego lub ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Gmina Raciążek posiada miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie Gminy Raciążek nie odnotowuje się parku kulturowego.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek ustalono strefę ochrony krajobrazu kulturowego. Rozciąga się w kierunkach północnym, wschodnim i południowym od miejscowości Raciążek. Na jej obszarze obowiązuje zakaz wprowadzania elementów zakłócających walory krajobrazowe (ewentualne znaczne inwestycje powinny być poprzedzone właściwym studium w zakresie kształtowania krajobrazu).

Osadnictwo i układy przestrzenne

Wsie Gminy Raciążek reprezentują różne typy układów przestrzennych. Częściowo zatraciły swoje pierwotne układy na skutek intensyfikacji zabudowy. Przekształcenia układów zabudowy wiejskiej nastąpiły głównie w miejscowościach, w których powstały nowe zabudowania, w sposób szczególny w Podolu, czy samym Raciążku. Obszar Gminy Raciążek charakteryzuje się stosunkowo dużym udziałem wsi o zabudowie rozproszonej. Zagrody występują głównie wzdłuż głównych traktów drogowych.

Na obszarze Gminy Raciążek występują 2 główne typy osadnictwa wiejskiego, według podziału Kietczewskiej-Zaleskiej, 1965:

- osadnictwo rozproszone, sieć o najmniejszy stopniu koncentracji, wybitna przewaga osiedli rozproszonych, rozproszenie pierwotne w pradolinach i w dolinie Wisły, na obszarach sandrowych, bagnistych oraz rozproszenie wtórne powstałe w wyniku parcelacji i komasacji);
- sieć osadnictwa skupionego z domieszką osiedli rozproszonych, sieć wsi średniej wielkości skupionych, o układzie węzłowym dróg, starszego pochodzenia, z domieszką osiedli rozproszonych i rzędówek nowszego pochodzenia (XIX i XX w.).

Z kolei wg H. Szulca na terenie gminy znajdują się wsie regularne – historyczne rzędówki.

Poniżej wskazano miejscowości gminne wraz z ich charakterystycznymi rodzajami kształtów (układy wsi). Przykładowe wsie o teraźniejszych układach przestrzennych to:

- Dąbrówka – łańcuchówka wykształcona z luźnej rzędówki;
- Turzynek, Podzamcze, Niestuszewo, Siarzewo – wsie o zabudowie luźnej, rozproszonej;
- Niestuszewo – wieś przypominająca kształtem literę „V”;
- Podole – wielodrożnica z intensyfikowaną zabudową mieszkalną jednorodziną w ostatnich latach, stanowiąca zaplecze Raciążka i Ciechocinka.
- Raciążek – wielodrożnica wykształcona najprawdopodobniej z okolicy, o czym świadczyłyby centralnie położony kościół w nawsiu oraz odchodzące od niego dwie główne ulice w kierunku wschodnim i zachodnim;
- Turzno – wieś o zabudowie luźnej, rozproszonej, wykształcona najprawdopodobniej z rzędówki.

Poniżej scharakteryzowano typy układów przestrzennych wsi wchodzących w skład Gminy Raciążek.

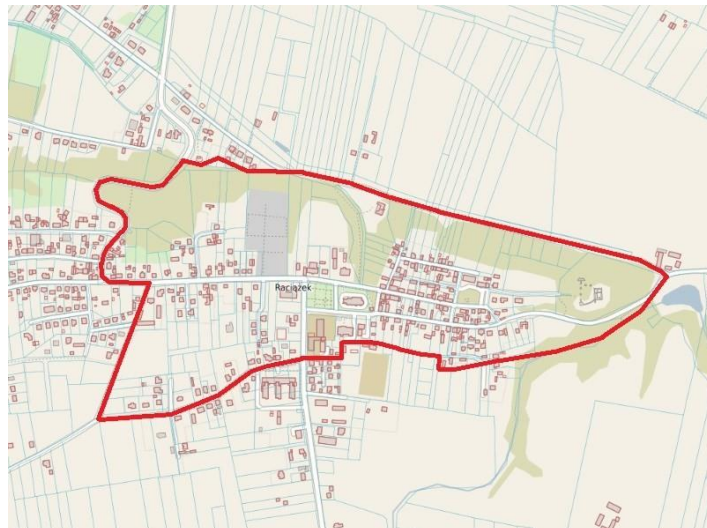
- a) łańcuchówka – wieś leśna – łańcuchówka (*Waldhufen*). Wieś o datowaniu feudalnym, o regularnym układzie przestrzennym, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi po obu jej stronach. Występujące zagrody znajdują się w równych odstępach od siebie na początku każdego łańcucha.
- b) wielodrożnica – wieś kupowa/zwarta (*compact village*). Charakteryzuje się bezładną i chaotyczną zabudową z nieregularnym przebiegiem dróg.
- c) wieś o zabudowie luźnej (*loose-knit village*) – zabudowania występujące na obszarze wsi nie są zwarte.
- d) wieś „V”-kształtna – zabudowa skoncentrowana jest wzdłuż 2 dróg, które łączą się ze sobą i przypominają swoim kształtem literę „V”.
- e) rzędówka – wieś, którą cechuje luźna zabudowa wzdłuż drogi tylko po jednej stronie.
- f) okolnica (*Rounddorf, roundvillage*) – mała wieś, w której zabudowania są zwarcie rozlokowane wokół okrągłego lub nieregularnego placu zwanego nawsiem, tworzącego zamknięty pierścień z jednym lub dwoma wejściami do wsi, zamykanymi na noc.

Układy ruralistyczne, urbanistyczne i historyczne struktury przestrzenne

W gminnej ewidencji zabytków Gminy Raciążek nie znajdują się ruralistyczne układy wsi. Odnotowuje się 1 urbanistyczny układ dawnego miasta Raciążek. Obejmuje on swoim zasięgiem niemal wszystkie zabytki ujęte w GEZ z terenu Raciążka. Stan układu należy ocenić na dobry, zaś zabudowy historycznej na średni. Zgodnie z kartą gminnej ewidencji zabytków dla historycznego układu urbanistycznego Raciążka zaleca się:

- podjęcie wszelkich możliwych działań dla powstania MPZP;

- zachowanie historycznej panoramy miejscowości, pełna możliwość ekspozycji wzgórza z dominantą wieży kościelnej;
- zachowanie historycznego przebiegu i parametrów ulic i placów;
- zachowanie historycznych linii zabudowy ulic i placów;
- wprowadzenie nowej zabudowy głównie jako uzupełnienie zabudowy istniejącej, w gabarytach i formach architektonicznych zharmonizowanych z zabudową historyczną;
- podjęcie działań zmierzających do zaktywizowania właścicieli obiektów zabytkowych do dbałości o stan posiadanych zabytków;
- objęcie szczególną ochroną obszaru sąsiadującego z ruinami zamku poprzez zachowanie obszaru niezabudowanego na terenie dawnego podzamcza i dołożenie szczególnej dbałości w kształtowaniu lokalizacji, gabarytów i form zabudowy w jego sąsiedztwie;
- nie dopuszczenie do wprowadzania w obszar objęty ochroną obiektów współczesnych zakłócających historyczną strukturę i klimat zabudowy;
- dbałość o obszar historycznej zieleni (obszar wokół zamku i teren cmentarza), zachowanie ich historycznego obszaru i miejsca w krajobrazie miejscowości.

Ryc. 7. Urbanistyczny układ przestrzenny Raciążka

Źródło: GEZ

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek strefa ochrony konserwatorskiej historycznej struktury przestrzennej miejscowości Raciążek została utworzona w celu ochrony historycznych podziałów parcelacyjnych, linii dróg, linii historycznej zabudowy, osi kompozycyjnych, powiązań widokowych, dominant przestrzennych, ukształtowania siedlisk (zagród) itp. Dla niej też wskazano ustalenia:

- kontynuacja miejscowej tradycji budowlanej przy wprowadzaniu nowej zabudowy;
- działalność planowana do realizacji na tym terenie musi być poprzedzona uzgodnieniem z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Fot. 1. Historyczny układ urbanistyczny Raciążka – fragment ul. Zamkowej

Źródło: fotografia własna

W dokumencie Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek wskazano na historyczne struktury przestrzenne dla wsi Turzno i Niestuszewo, których celem jest ochrona zabytkowych układów ruralistycznych. Dla tych obszarów obowiązują ustalenia:

- zachowanie zabytkowej struktury przestrzennej, właściwych gabarytów budynków, linii zabudowy, układu przestrzennego, zabudowy zagród;
- zasada dobrej tradycji architektonicznej.

Wg NID najpoważniejszymi zagrożeniami dla zachowania historycznych układów ruralistycznych są:

- wyludnianie wsi, opuszczanie siedlisk;
- urbanizacja;
- wymiana substancji budowlanej na inną, o innej funkcji, innych gabarytach i formie;
- wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej i wielogabarytowej (np. magazyny wysokiego składowania);
- zmiana charakteru użytkowania terenów rolnych i zabudowanych;
- likwidacja nieużytkowanych elementów zagospodarowania;
- likwidacja historycznych folwarków (części dawnych układów rezydencjonalnych);
- zmiana funkcji rolniczej i leśnej na nierolniczą i nieleśną;
- wyznaczanie nowych tras komunikacyjnych i linii przesyłowych.

Ekspozycja

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek strefa ochrony konserwatorskiej ekspozycji obiektu zabytkowego obejmuje wschodnią część miejscowości Raciążek. Dla niej ustalono ochronę ekspozycji zespołu zabytkowego miejscowości Raciążek poprzez częściowe ograniczenia zabudowy (określone gabaryty nowych budynków).

5.2.6. Zabytki nieruchomości

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 1, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchomości będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Na terenie Gminy Raciążek znajdują się następujące zabytki nieruchome, które znalazły się w gminnej ewidencji zabytków, będące:

- a) układami urbanistycznymi i zespołami budowlanymi,
- b) dziełami architektury i budownictwa,
- c) dziełami budownictwa obronnego,
- c) cmentarzami.

W Gminie Raciążek znajduje się 1 zaewidencjonowany układ urbanistyczny Raciążka. Obiekty architektury i budownictwa to głównie budynki mieszkalne. Zaliczyć można do nich także plebanię, obiekty sakralne (kościół, kapliczki i krzyże przydrożne), budynki użyteczności publicznej (dawna poczta), ogrodzenia czy budynki gospodarcze. Zespoły budowlane reprezentowane są przez zespół kościoła, plebanii i cmentarza w Raciążku. Do budownictwa obronnego należy przypisać zamek w Raciążku (ruiny). W gminnej ewidencji zabytków znajdują się również stare, zabytkowe cmentarze – parafialny rzymsko-katolicki i choleryczny. Powyższe formy zabytków zostały szczegółowo omówione w podrozdziale 5.4., a także 5.2.5 oraz 5.5.

5.2.7. Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 2, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania, zabytki ruchome będące w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej;
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje;
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami;
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego;
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach;
- instrumentami muzycznymi;
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi;
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Mając na uwadze względy bezpieczeństwa oraz wrażliwość danych, nie przedstawiono informacji szczegółowych dla zabytków ruchomych. Są one szczególnie podatne na wszelkiego rodzaju próby włamań, kradzieży, czy aktów wandalizmu, dlatego też wskazuje się ogólną informację, iż zabytki

ruchome z terenu Gminy Raciążek występują w kościele parafialnym w Raciążku (wyposażenie świątyni) oraz na terenie cmentarza parafialnego (zabytkowe nagrobki).

Fot. 2. Wnętrze kościoła parafialnego w Raciążku

Źródło: fotografia własna

Zgodnie z kartą ewidencyjną z 1985 r. cmentarza parafialnego w Raciążku najstarszym grobem jest nagrobek Julii Jabłońskiej zm. w 1862 r. Do grobów o znaczeniu historycznym zaliczono nagrobek Komosińskich.

Fot. 3. Nagrobek rodziny Komosińskich z 1935 r.

Źródło: fotografia własna

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art. 10 ust 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

5.2.8. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w myśl art. 6 ust. 1 pkt. 3, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne, będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa;
- cmentarzyskami;

- kurhanami;
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Narodowy Instytut Dziedzictwa w następujący sposób definiuje pojęcie stanowiska archeologicznego: „Nieruchomy zabytek archeologiczny, zwany także stanowiskiem archeologicznym, to zwarty przestrzennie obszar w obrębie którego występują źródła archeologiczne (zabytki nieruchome i ruchome oraz inne ślady wykorzystania terenu przez człowieka) wraz z otaczającym je kontekstem – tzw. nawarstwieniami kulturowymi, czyli warstwami ziemi, które powstały na stanowisku (np. osadzie pradziejowej) w trakcie jego funkcjonowania w przeszłości.”

Ochrona stanowisk archeologicznych jest niezwykle trudna ze względu na ich specyfikę. Są one nieodnawialne, zatem każda ingerencja, np. podczas prowadzonych badań archeologicznych przyczynia się do nieodwracalnych zmian w układzie nawarstwień. Dziedzictwo zabytków archeologicznych obejmuje zarówno zabytki nieruchome, jak i ruchome. Dlatego też należy stosować zróżnicowaną strategię ochrony. Zabytki archeologiczne, to zabytki na pierwszy pozór niewidoczne, znajdujące się pod ziemią lub pod wodą. Dopiero przebadanie takiego stanowiska daje możliwość zdobycia wiedzy o nim, np. informacje o funkcji stanowiska, jego datowanie. Ochrona zabytków archeologicznych prowadzona jest zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zaś zrównoważony rozwój to taki rozwój, który zaspokajając potrzeby współczesnych społeczeństw, nie będzie jednocześnie ograniczał możliwości rozwojowych przyszłych pokoleń. Zakłada równoległy rozwój gospodarki, społeczeństwa i środowiska. W przypadku nieodnawialnych zasobów dziedzictwa archeologicznego oznacza to ochronę zabytków archeologicznych in situ, czyli w miejscu ich pierwotnego występowania, przez zachowanie ich dla przyszłych pokoleń w stanie możliwie nienaruszonym.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych w sytuacji, gdy miejsce prowadzenia prac znajduje się w strefie ochrony archeologicznej, obowiązujące są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wskazującego na ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków. W sytuacji, gdy na danym obszarze nie występuje miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, wiążące są zapisy zawarte w decyzji o warunkach zabudowy.

W przypadku prowadzenia robót budowlanych, gdy miejsce prowadzenia prac nie znajduje się w strefie ochrony archeologicznej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obowiązuje wykonawcę (inwestora) do konkretnych zachowań w myśl art. 32. ust. 1.: Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dalej, zgodnie z ust. 5.: Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

W sytuacji gdy wykonawca nie dostosuje się do zaleceń zawartych w art. 32. ust. 1., art. 115. ust. 1 mówi o dalszych konsekwencjach: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o odkryciu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, a także nie wstrzymał wszelkich robót mogących uszkodzić lub zniszczyć znaleziony przedmiot i nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

W przypadku znalezienia zabytku archeologicznego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obliguje w takiej sytuacji do konkretnego zachowania. W artykule 33. ust. 1 czytamy: Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Art. 35. ust. 1. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jasno rozstrzyga: Przedmioty będące zabytkami archeologicznymi odkrytymi, przypadkowo znalezionymi albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa.

Osobom, które odkryły bądź przypadkowo znalazły zabytek archeologiczny, przysługuje nagroda, jeżeli dopełniły one obowiązków wymienionych w ustawie (art. 34. ust. 1.).

Art. 116 określa konsekwencje finansowe z niewywiązania się z art. 33. ust. 1.: Kto niezwłocznie nie powiadomił wojewódzkiego konserwatora zabytków lub wójta (burmistrza, prezydenta miasta) albo dyrektora urzędu morskiego o przypadkowym odkryciu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, a także nie zabezpieczył, przy użyciu dostępnych środków, tego przedmiotu i miejsca jego znalezienia, podlega karze grzywny. W ustępie 2. mowa jest o grzywnie w wysokości dwudziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia na wskazany cel społeczny związany z opieką nad zabytkami.

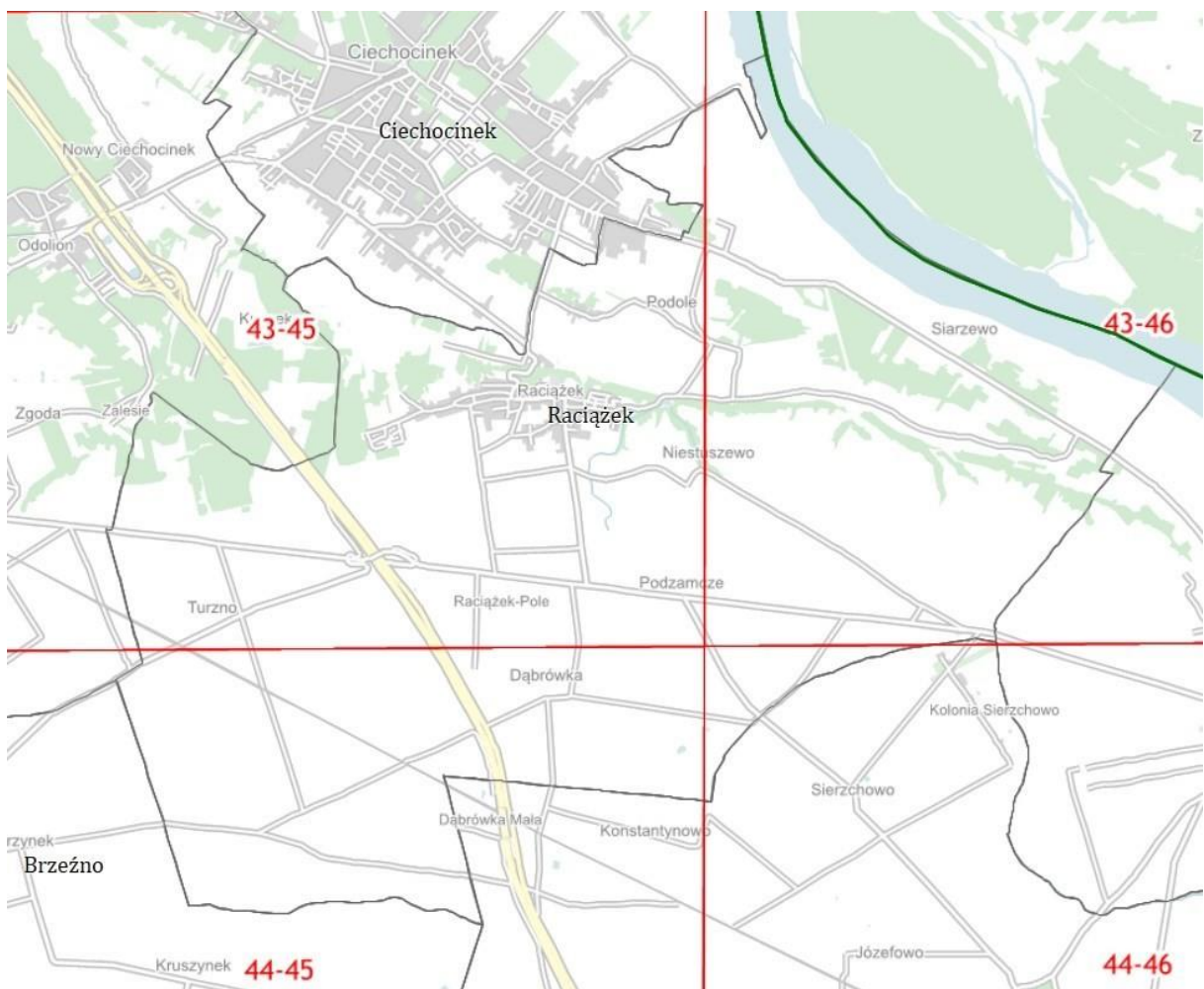
Prowadzenie badań archeologicznych zgodnie z art. 36 ust. 1 pkt. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga wcześniejszego uzyskania pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Obowiązek ten, w odróżnieniu do zabytków nieruchomości i zabytków ruchomych, obejmuje nie tylko prowadzenie badań przy zabytkach archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków, lecz przy wszystkich obiektach spełniających definicję zabytku archeologicznego.

Niezwykle ważną regulacją dotyczącą zabytków archeologicznych są przepisy art. 31 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z ww. art. osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego – jest obowiązana pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków. Wyjątek stanowi art. 82a ust. 1 ww. ustawy.

W gminnej ewidencji zabytków archeologicznych Gminy Raciążek ujęto 60 stanowisk archeologicznych. Dla stanowisk archeologicznych Gmina Raciążek opracowała karty gminnej ewidencji zabytków z końcem lipca 2024 r., które uzyskały pozytywną opinię Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

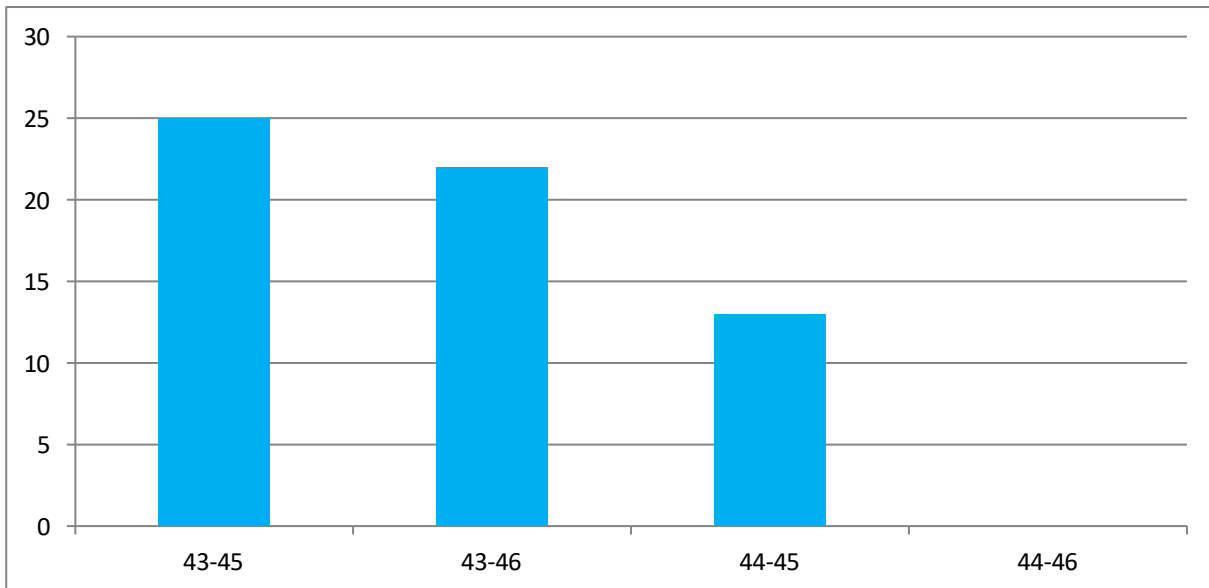
Z dniem 4 października 2019 r. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe, gminna ewidencja zabytków Gminy Raciążek została dostosowana do obecnych wymogów prawnych. Stanowi ona podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Raciążek. Wszystkie nieruchomości zabytki archeologiczne ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 2.

Poniżej przedstawiono obszary AZP, które znajdują się na terenie gminy. Stwierdza się, że 4 obszary AZP nachodzą na teren Gminy Raciążek: 43-45, 43-46, 44-45 oraz 44-46. Najmniejszym stopniem pokrycia charakteryzuje się obszar 44-46, na którym nie odnotowuje się zaewidencjonowanych stanowisk archeologicznych, zaś największym 43-45. Na pozostałych 3 obszarach AZP występują udokumentowane stanowiska archeologiczne.

Ryc. 8. Obszary AZP na terenie Gminy Raciążek

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

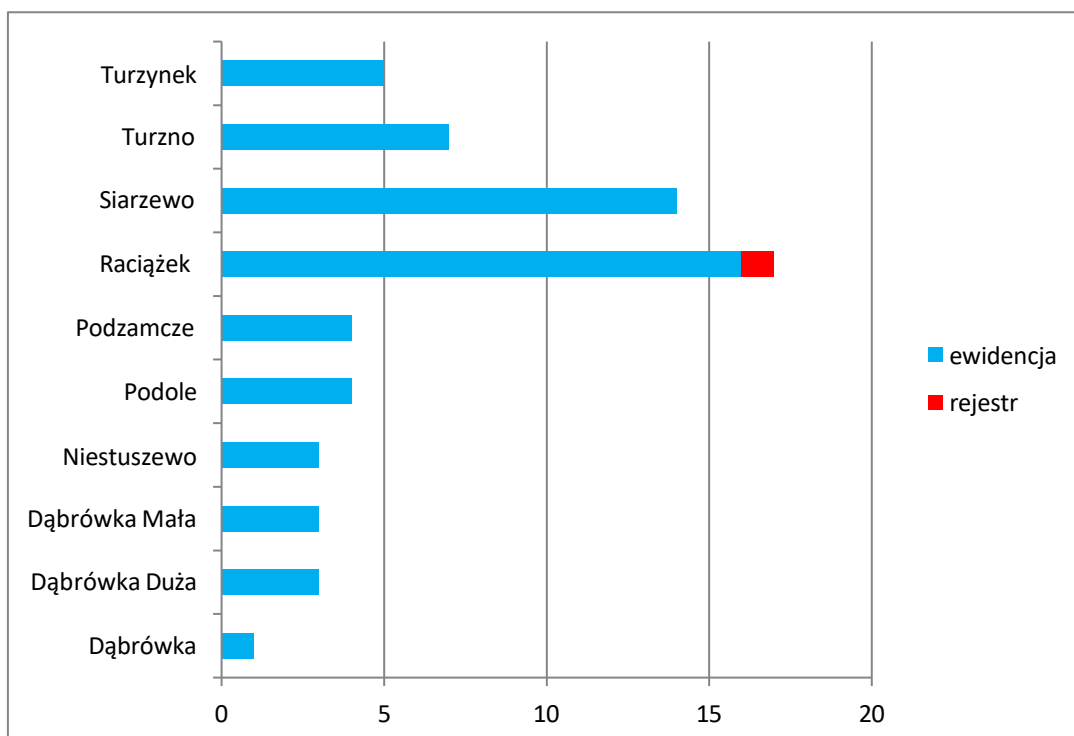

Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Najwięcej stanowisk archeologicznych odnotowano na obszarze 43-45 (25). Na obszarze 43-46 jest ich 22, a na obszarze AZP 44-45 – 13. Należy zaznaczyć, że rozmieszczenie stanowisk na terenie gminy nie jest równomierne. Ich największa kumulacja występuje wzdłuż linii brzegu Wisły w pasie o szerokości ok. 2 km.

Na terenie 10 jednostek osadniczych znajduje się 60 stanowisk archeologicznych, w tym 1 wpisane do rejestru zabytków. Wszystkie posiadają ustalone lokalizacje. Najwięcej stanowisk archeologicznych na terenie Gminy Raciążek znajduje się w Raciążku – 17 oraz Siarzewie – 14. Jedno stanowisko znajduje się na pograniczu Raciążka i Podola i jego przynależność zaliczono do obu miejscowości. W pozostałych miejscowościach liczba stanowisk archeologicznych nie przekroczyła 10.

Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Funkcje poszczególnych stanowisk są niekiedy mocno zróżnicowane. Wielokrotnie na poszczególnych stanowiskach stwierdzono współwystępowanie pozostałości osadniczych z różnych okresów chronologicznych. I tak np. w miejscowościach: Turzno i Turzynek występują stanowiska wielokulturowe, z odnotowanymi różnymi chronologiami, które świadczą o ciągłości osadniczej na tych terenach. W każdej z niżej wymienionych miejscowości odnotowano po 4 fakty osadnicze.

Tabela 2. Stanowiska archeologiczne najbardziej zróżnicowane chronologicznie

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w miejsc.	Nr na obsz.	Funkcja obiektu	Chronologia
1	Turzno	43-45	3	41	punkt osadniczy	środkowy neolit (kultura pucharów lejkowatych)
					śląd osadnictwa	epoka kamienia
					śląd osadnictwa	kultura łużycka
					osada	późne średniowiecze
2	Kruszynek, ob. Turzynek	44-45	12	23	osada	neolit?
					osada	kultura łużycka
					osada	okres rzymski (kultura przeworska)
					?	nieokreślone

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

W ramach istniejącego zasobu archeologicznego stwierdzono zaewidencjonowanie różnych rodzajów stanowisk archeologicznych, które wymieniono w poniższej tabeli. Z powyższego zestawienia wynika, że najwięcej odnotowano śladów osadnictwa – 33, osad – 25 oraz punktów osadniczych- 16.

Tabela 3. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje

Lp.	Funkcja obiektu	Ilość
1	śląd osadnictwa	33
2	osada	25
3	punkt osadniczy	16
	osada wiejska	5
4	obozowisko	5
5	cmentarzysko	2
6	znalezisko jednostkowe	1
7	gród-zamek	1
8	relikt zabudowy związanej z pałacem bpa Szaniawskiego	1
9	relikty nawarstwień kulturowych związanych z ośrodkiem miejskim	1
10	niezidentyfikowana	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Na terenie gminy występują stanowiska archeologiczne z okresu od epoki kamienia do okresu nowożytnego. W poniższej tabeli przedstawiono datowania poszczególnych znalezisk na stanowiskach archeologicznych. Gwiazdką zaznaczono ogólne datowania, bliżej niedoprecyzowane, np. epoka kamienia obejmuje w swoim zakresie paleolit, mezolit i neolit, a do neolitu przynależy kilkanaście kultur. Pod względem przynależności określonej i sprecyzowanej przynależności kulturowej najstarsze stanowisko z terenu gminy pochodzi z epoki kamienia i znajduje się w Turznie. Największa grupa zaobserwowanych faktów osadniczych jest stosunkowo młoda i przypada na późne średniowiecze. Należy także odnotować stosunkowo dużą grupę stanowisk kultury pucharów lejkowatych, kultury łużyckiej oraz kultury przeworskiej.

Tabela 4. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na chronologię

Lp.	Chronologia	Ilość
1	epoka kamienia*	1
2	epoka kamienia-epoka brązu	2
3	neolit*	2
4	pradzieje*	2
5	kultura pucharów lejkowatych	11
6	epoka brązu*	1
7	kultura łużycka	11
8	kultura łużycka lub wschodnio-pomorska	1
9	kultura łużycka/pomorska	2
10	kultura pomorska	1
11	kultura przeworska	9
12	kultura prapolska	4
13	wczesne średniowiecze	1
14	średniowiecze (bliżej nieokreślone)	3
15	XIII-XIV w.	2
16	XIII-XV w.	1
17	XIV w.	1
18	kultura polska	7
19	późne średniowiecze	14
20	XV-XVII w.	2
21	XVI-XVII w.	6
22	XVI-XVIII w.	1
23	okres nowożytny	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie GEZ

Zdecydowana większość stanowisk archeologicznych nie posiada własnej formy krajobrazowej, tj. są to stanowiska wziemne. Wszelkie prace inwestycyjne prowadzone przez Gminę Raciążek, które związane były z pracami ziemnymi stanowiącymi potencjalne zagrożenie dla zabytków archeologicznych uzgadniane były z WKZ. Należy pamiętać, że do istotnych zagrożeń dla stanowisk archeologicznych należy zaliczyć czynniki naturalne, np. działalność rzek, czy czynniki ludzkie związane z pracami ziemnymi, jak np.:

- kanalizacja;
- wodociągi;
- inwestycje mieszkaniowe, usługowe i przemysłowe;
- budowa dróg, obwodnic;
- lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa;
- planowane zalesienia;
- melioracje;
- regulacje cieków wodnych i budowa zbiorników retencyjnych;
- głęboka orka;
- gwałtowne zjawiska atmosferyczne.

Do innego typu zagrożeń należy zaliczyć działalność nielegalnych poszukiwaczy zabytków, którzy mogą na trwale uszkodzić historyczne nawarstwienia zabytku.

W najbliższym czasie nie przewiduje się zadań inwestycyjnych przewidzianych przez Gminę Raciążek, które mogłyby występować w kolizji ze stanowiskami archeologicznymi. W przypadku pojawienia się prac polegających na pracach wziemnych, np. budowa, czy modernizacja dróg, wszelkie prace uzgadniane będą z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Wszelkie prace przy stanowiskach archeologicznych należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne podlegają ochronie.

Baza danych o stanowiskach archeologicznych nie jest bazą zamkniętą i ma charakter zbioru otwartego.

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek dla stanowisk archeologicznych obowiązują ustalenia:

- dla wszelkiej działalności inwestycyjnej należy ustalić warunki ochrony konserwatorskiej, a prace prowadzone mogą być pod nadzorem archeologicznym;
- w razie stwierdzenia reliktyw kultury materialnej teren powinien być udostępniony do inwestorskich badań archeologicznych.

Na terenie Gminy Raciążek znajdują się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jego krótka charakterystyka znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 5. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr AZP	Nr w miejsc.	Nr ewid. dz.	Funkcja obiektu- Kultura/chronologia	Nr rejestru i data wpisu
1	Raciążek	43-45	35	1	486	gród-zamek – kultura prapolska	C/47 z 03.11.1965 r.

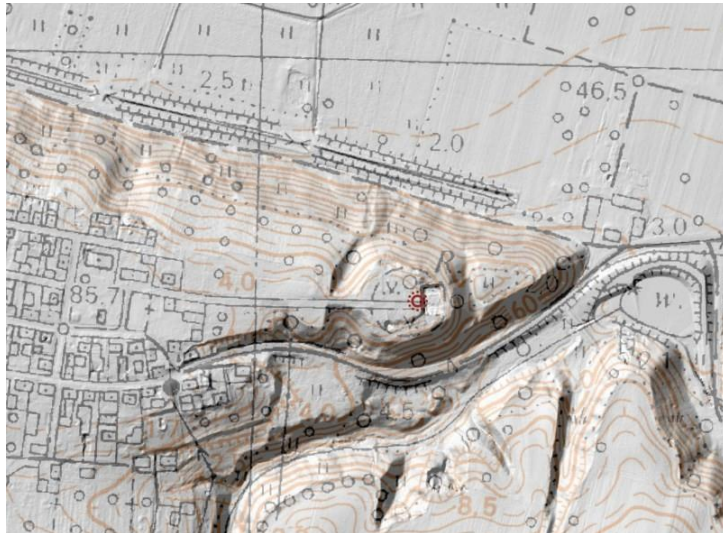
Źródło: GEZ

Fot. 4. Grodzisko w Raciążku – widok od wschodu

Źródło: fotografia własna

Grodzisko zlokalizowane w zachodniej części Raciążka. Obejmuje ono teren średniowiecznego zamku. Pochodzi z kultury prapolskiej i datowane jest na XII-XIII w. Badania wykopaliskowe prowadzone były od 1978 r. przez Katedrę Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. W czasach funkcjonowania grodziska płynęła tuż obok Wisła, co stwarzało dogodne warunki do rozwoju osady. Być może już IX-X w. znajdował się tu drewniano-ziemny gród. W XIII w. biskupi kujawscy wzniesli tu gród obronny bez wiedzy księcia łęczycko-kujawskiego Kazimierza. Gród został zniszczony, a następnie odbudowany. W czasie walk z Krzyżakami został oblężony i częściowo spalony w 1330 r. Na jego miejscu postawiono murowany zamek, którego pozostałości przetrwały do dnia dzisiejszego.

Ryc. 9. Lokalizacja grodziska w Raciążku

Źródło: www.mapy.zabytek.gov.pl

W przypadku stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków istnieje zakaz prowadzenia wszelkich robót budowlanych oraz przemysłowych na jego terenie, a prace porządkowe prowadzone w jego obrębie wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Fot. 5. Makieta zamku znajdująca się w budynku Urzędu Gminy

Źródło: fotografia własna

Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków są najcenniejszymi pozostałościami dawnych epok, kultur i osadnictwa.

5.2.9. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Raciążek znajduje się Muzeum Parafialne w kościele w Raciążku. Zostało ono założone w 1945 roku przez ks. Jarzębskiego, ówczesnego proboszcza parafii w Raciążku. Przez pół wieku jednak eksponaty uległy pewnemu zniszczeniu, z powodu braku środków na stworzenie warunków muzealnych. Dopiero w latach 2005 - 2007 muzeum przeszło kapitalny remont, a eksponaty zostały zdezynfekowane, zabezpieczone oraz właściwie wyeksponowane. Wśród nich są cenne księgi parafialne, mszały, psalterze, starodruki (305 ksiąg). W muzeum można podziwiać Biblię Leopolda z 1575 r. (II wydanie pierwszego drukowanego całego Pisma Świętego w polskim przekładzie), ornat gallikański typu skrzypce z postaciami św. Barbary i św. Agnieszki (pochodzący z XV wieku), barokowy

pulpit pod mszał pochodzący z XVIII w., pacyfikał – ozdobny relikwiarz w kształcie krzyża zawierający najprawdopodobniej relikwie św. Jakuba Apostoła. W muzeum znajdują się także rzeźby przedstawiające świętych i aniołów, których autorami byli najczęściej ludowi artyści. Tak więc muzeum jest ważnym miejscem na mapie zasobów dziedzictwa kulturowego Raciążka.²

Fot. 6. Wnętrze Muzeum parafialnego w Raciążku

Źródło: fotografia własna

5.2.10. Dziedzictwo niematerialne

Narodowy Instytut Dziedzictwa definiuje dziedzictwo niematerialne jako tradycję, żywe niematerialne przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom, takie jak:

- tradycje i przekazy ustne między innymi bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne w tym tradycje muzyczne wokalne, instrumentalne i taneczne, widowiska religijne, karnawałowe i doroczne;
- praktyki społeczno-kulturowe takie jak zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne, chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremonie lokalne i środowiskowe, zwyczaje odpustowe i pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich, sposoby składania życzeń, tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie na przykład meteorologia ludowa;
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata; tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania miłosne i medyczne;
- wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zgodnie z Konwencją UNESCO w sprawie dziedzictwa niematerialnego jego definicja brzmi następująco: „Niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu

² www.raciazek.pl/muzea

poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.”

Również w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 6 ust. 2 przywoływane są zapisy dotyczące pośrednio dziedzictwa materialnego: „ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Z terenu Gminy Raciążek nie odnotowuje się wpisu do krajowego rejestru dobrych praktyk w ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego (12 wpisów- stan na styczeń 2025 r.). Na terenie Gminy Raciążek występuje jednak znaczna liczba przykładów lokalnego dziedzictwa niematerialnego, które przedstawiono poniżej.

Gmina Raciążek leży na obszarze historycznych Kujaw. Jest to jeden z najstarszych regionów Polski. Już w XII w. Kujawy zostały wyodrębnione jako osobne dobra Bolesława, syna Mieszka Starego. Przed rozbiorem obszar ten stanowił część województwa inowrocławskiego. Kujawy dzielą się na kilka podgrup. Gmina Raciążek znajduje się na obszarze Kujaw nadwiślańskich (białych), która charakteryzuje się piaszczystymi terenami oraz dużą lesistością.

Ryc. 10. Rejony etnograficzne województwa kujawsko - pomorskiego

Źródło: www.dialektologia.uw.edu.pl

Kujawskie zwyczaje – chodzenie z kożą

Z terenu Gminy Raciążek odnotowuje się wpis na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego (107 wpisów- stan na styczeń 2025 r.). Z dniem 30.12.2020 r. na ww. listę trafiło tzw. kujawskie chodzenie z kożą. Jest to tradycja, która przetrwała na terenie gminy, praktykowana jest raz w roku. „Przebierańcom” często towarzyszy muzyka, wcześniej na instrumentach żywych (popularny był akordeon, saksofon, tamburyn, klarnet), obecnie za sprawą nowych technologii korzysta się z bezprzewodowych głośników. Zapustnicy śpiewają znane i taneczne piosenki, niejednokrotnie ubierając je we własne, autorskie słowa. Zwyczajem jest też aby zapustnikom dać „parę groszy” i ugościć ich „swojskimi wyrobami”. W kujawskich domach zawsze się mówiło: „koza idzie”.

Chodzenie z kozą to zwyczaj obchodzenia domów na terenie Kujaw przez grupy przebierańców pod koniec karnawału (od Tłustego Czwartku do wtorku przed Popielcem). Jest to kontynuacja dawnych ludowych praktyk o charakterze magicznym, których celem było zapewnienie urodzaju. Wśród przebierańców dominują postaci zwierzęce: koza, bocian, koń, niedźwiedź, jak również ludzkie figury "obcych": Żydzi, Cyganie, oraz różnie nazywane postaci dwoiste: "dziad na babie", "żywy na umarłym". W ramach obchodów zapustnych funkcjonuje również zabawa taneczna, zwana podkoziołkiem. Kiedyś miała ona ważną rolę obrzędową (przede wszystkim o charakterze matrymonialnym), obecnie jest potańcówką kończącą okres karnawału. W przypadku niektórych grup zapustnych, nazwa "podkoziołek" przyłgnęła również do zwyczaju obchodzenia domów lub stosowana jest zamiennie z nazwą "chodzenie z kozą".³

Na terenie Gminy Raciążek opisywany powyżej zwyczaj odżył w ostatnich latach. Tradycję kultywują dzieci ze Szkoły Podstawowej im. Komisji Edukacji Narodowej w Raciążku.

Fot. 7. Kozą Raciążek, 2023 r.

Źródło: aleksandrowkujawski.naszemiasto.pl, fot. E. Fulmierowska,

Produkty tradycyjne

Dawniej w każdym gospodarstwie na Kujawach hodowano kaczki, dlatego też Kujawy słynęły z czarniny i pieczonej kaczki. Kaczinę serwowano najczęściej na niedzielny i świąteczny obiad. Na początku XX w. tradycyjne pożywienie mieszkańców ziemi kujawsko-pomorskiej składało się głównie z pokarmów ziemniaczanych i zbożowych. Placek drożdżowy z mąki pyłkowej i z cukrem, pieczono tylko z okazji świąt lub na miejscowy odpust. Pieczony był wtedy w wersji bogatszej – z bakaliami. Bogacenie się regionu i wzrost zamożności spowodował, że placek drożdżowy stał się przekąską codzienną. W okresie wielkanocnym piecze się babkę, zaś od tłustego czwartku do wtorku przed środą popielcową spożywa się faworki, na Kujawach zwane chruścikami. Do innych potraw związanych z rejonem kujawskim oraz okolicami Raciążka należy zaliczyć zupy: żur kujawski oraz czerninę.

W sposób szczególny produktem tradycyjnym związanym z Raciążkiem i okolicami jest księżycówka, która jest napojem alkoholowym rozlewającym do szklanych, zielonych butelek zamkniętych korkiem. Korek okryty jest papierową serwetką przywiązaną gumką lub sznurkiem. Ten zabieg ma na celu ukazanie księżycówki jako produktu lokalnego, a co za tym idzie – wyjątkowego. Butelki opatrzone są odpowiednimi etykietami z nazwą tego produktu. Księżycówka z Kujaw wzięła swój początek i tradycję

³ www.niematerialne.nid.pl/niematerialne-dziedzictwo-kulturowe/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego

wytwarzania z Nieszawy i jej okolic. Tamtejsi mieszkańcy przekazywali ją sobie z pokolenia na pokolenie. Od kilkudziesięciu lat księżycówka jest produkowana na tym terenie na własne potrzeby. Nazwa produktu pochodzi stąd, że przeważnie wytwarzano go w nocy. Wzmianki na temat produkcji księżycówki możemy znaleźć w filmie pt. *Wiosna panie sierżancie* z 1974 roku w reżyserii Tadeusza Chmielewskiego. W jednej ze scen tego filmu podana została receptura tego trunku. Według niej alkohol wytwarzany jest z 2 kg cukru, 1 kg gruszek bergamotek oraz 5 l przegotowanej wody. Należy wspomnieć, że film ten został nakręcony w Nieszawie w powiecie aleksandrowskim i tam rozgrywa się jego akcja, choć nazwę miejscowości zmieniono. Fakt ten znakomicie dowodzi związku produktu z regionem.⁴

Strój ludowy⁵

Na terenie Gminy Raciążek strój ludowy jest zachowany. Zakładany jest podczas ważniejszych uroczystości, np. dożynki, Boże Ciało.

Szczytowy czas rozwoju stroju przyjmuje się na lata 1870-1914, kiedy Kujawiacy po uwłaszczeniu zdążyli się wzbogacić. Do czasów II wojny światowej nie zachował się żaden oryginalny o kompletny ubiór męski, czy żeński, co związane było m.in. z pochówkiem Kujawiaków w tych strojach.

Strój damski składał się z białego czepca zwanego kopką – nakrycia głowy u mężatki (u dziewcząt szlarka – paski materiału ułożone w harmonijkę i ozdobione sztucznymi kwiatami), który wyszywany był białym haftem, otaczano go dla ozdoby chustkami. Poniżej zakładano koszulę oraz opinającą sznurówkę lub gorset, po czym przywdziewano kaftanik (kabat) z ozdobną pelerynką. Panie nosiły jednocześnie 3 spódnice: sukmana (węgiełka), spódnica wierzchnia, zapaska (fartuszek). Zapaskę zdobiono zazwyczaj po bokach białym haftem. Dopełnieniem stroju były białe pończochy, obuwie – odświętne sznurowane trzewiki oraz biżuteria – czerwone korale. Całość stroju utrzymywana w kolorystyce niebiesko-czerwono-białej.

Stój męski składał się z nakrycia głowy – rogatywki obszytej barankiem lub kapeluszy o kilku kształtach. Te o szerokim rondzie i niskiej główce były symbolem zamożności. Zakładano białą koszulę oraz jedwabną chusteczkę do wiązania pod szyją. Wierzch stanowi kaftan z długimi rękawami (jaka) z czerwonego sukna, na nią wkładano kamizelkę o krótkim rękawku w kolorze granatowym, zdobioną na piersiach pętlcami. Powyżej bioder wiązano na wierzchu czerwony, wełniany pas. Starsi Kujawiacy stosowali także okrycia wierzchnie (kieraja z kapturem, sukmana z peleryną, czamara, płaszcz). Spodnie w kolorze niebieskim wpuszczane były do wysokiego skórzanego obuwia zwanego iskrzokami. Podbijane były podkówkami, z cholewą karbowaną w okolicy kostki.

⁴ <https://www.gov.pl/web/rolnictwo/ksiezycowka-z-kujaw>

⁵ Na podstawie: www.polalech.pl/stroj-kujawski-nauka-opis.htm, www.strojeludowe.net/stroje/kujawski/, www.dialektologia.uw.edu.pl

Fot. 8. Kujawski strój ludowy

Źródło: Polska, stroje ludowe, E. Piskorz-Branekova

Kola Gospodyń Wiejskich

Na terenie Gminy Raciążek działają Koła Gospodyń Wiejskich, które poprzez swoją działalność przyczyniają się do propagowania i promocji dziedzictwa niematerialnego gminy. To dobrowolne i niezależne organizacje, których celem jest m.in. kontynuacja oraz przekazywanie kolejnym pokoleniom tradycji lokalnych. Dbają o dorobek kulturowy, promują „Małą Ojczyznę” poprzez występy i wystawy na piknikach, festynach, dożynkach i innych imprezach. Koła Gospodyń Wiejskich dbają o tradycję, tożsamość i historię gminy, wspierają lokalne dziedzictwo kulturowe. Jednym z ich zadań jest kultywowanie tradycji ludowych. Należy do nich zaliczyć następujące KGW zarejestrowane w Krajowym Rejestrze Kół Gospodyń Wiejskich:

- Koło Gospodyń Wiejskich „Turzynki” w Turzynku;
- Koło Gospodyń Wiejskich „Podolanki” w Podolu;
- Koło Gospodyń Wiejskich „Raciążanki” w Raciążku.

Pozostałe organizacje związane z dziedzictwem

Na terenie Gminy Raciążek występują również stowarzyszenia i organizacje, które w swojej działalności statutowej realizują zadania związane z dziedzictwem kulturowym, należy do nich zaliczyć:

- Stowarzyszenie Kulturalne Serpentyna. Stowarzyszenie zawiązało się przy Gminnym Ośrodku Kultury w marcu 2011 r. Do organizacji należą 33 osoby z gminy Raciążek. Celem stowarzyszenia jest: prowadzenie wielokierunkowej działalności rozwijającej i zaspakajającej potrzeby kulturalne mieszkańców oraz upowszechnianie i promocja kultury lokalnej w kraju i za granicą. Tworzenie warunków dla amatorskiego ruchu artystycznego, kół i klubów zainteresowań, sekcji i zespołów i innych. Organizowanie spektakli, koncertów, wystaw, odczytów, przeglądów, festiwali, imprez artystycznych, rozrywkowych i turystycznych, organizowanie warsztatów, szkoleń, kursów, odczytów, spotkań, prezentacja produktów regionalnych, organizowanie wycieczek, wyjazdów studyjnych dla dzieci, młodzieży i dorosłych. Członkowie stowarzyszenia propagują dziedzictwo kulturowe i kulinarne regionu.

Biorą udział w targach i kiermaszach, podczas których promują produkty lokalne min. Kaczyne, reprezentując gminę i powiat na targach „Lato na wsi” w Minikowie”, podczas Artystycznych Spotkań Zamkowych, Dni Raciążka, Dożynki Powiatowe i Gminne, Spotkania z folklorem Kujaw w Ciechocinku. Organizują wyjazdy do teatru, opery, kina. Organizują warsztaty tematyczne: kulinarne, rękodzielnicze, ruchowe;

- Klub Kobiet Kreatywnych. Klub liczy 30 członkiń. Działa on od 2009r. Kobiety biorą czynny udział w życiu kulturalnym Raciążka, uczestnicząc m.in. w imprezach takich jak: Festyn Średniowieczny, wystawa stołów Bożonarodzeniowych i Wielkanocnych. Organizują szkolenia, m.in. warsztaty kulinarne, ruchowe, artystyczne, wycieczki turystyczne oraz wyjazdy do Teatru i opery. Biorą udział w festynach, konkursach np. na targach w Minikowie wystawiają produkty kuchni regionalnej podczas Dożynek. Zdobywały nagrody w Powiatowych Prezentacjach Stołów Wielkanocnych;
- Klub Seniora RAJ. Klub liczy 15 osób. W klubie działa zespół, który ma w repertuarze piosenki folklorystyczne, patriotyczne i biesiadne. Bierze udział, w przeglądach i konkursach organizowanych przez Powiat Aleksandrowski, Województwo kujawsko – pomorskie: min. Międzyregionalnym Zlocie Klubów Seniora w Sitnicy, Przeglądzie Zespołów Ludowych Województwa Kujawsko – Pomorskiego w Konecku, Wojewódzkim Przeglądzie Dorobku Klubów Seniora w Raciążku. Uświetnia swoimi występami imprezy okolicznościowe, lokalne, kościelne, zdobywa nagrody i wyróżnienia. Jest organizatorem Stołów Wielkanocnych, Bożonarodzeniowych. Spotkania organizowane są 1 raz w tygodniu.
- Międzyzakładowy Związek Zawodowy Pracowników Kultury Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej.

Święta związane z lokalnym dziedzictwem

Celem zachowania lokalnego dziedzictwa kulturowego, na terenie Gminy Raciążek organizowane są różne wydarzenia integracyjne. Koła gospodyń wiejskich wystawiają się z poczęstunkiem i rękodzielnictwem, zespoły folklorystyczne prezentują lokalne przyśpiewki i tańce. Kształującymi tożsamość regionalną wydarzeniami organizowanymi na obszarze gminy są:

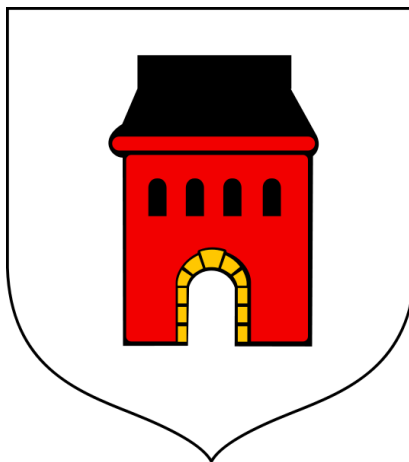
- Artystyczne Spotkania Zamkowe;
- Smaki wsi kujawskiej;
- Wojewódzki Przegląd Dorobku Klubów Seniora i Zespołów Ludowych "Na kujawską nutę";
- „Gdybym był malarzem” – konkurs dla dzieci i młodzieży organizowany od 1991 r.;
- Dni Raciążka;
- dożynki parafialno-gminne.

Artystyczne Spotkania Zamkowe tworzone od 24 lat, w ruinach zamku, promują historię i zabytki Raciążka. W organizację włączają się miejscowe organizacje: Klub Kobiet Kreatywnych i Klub Seniora prezentują dania regionalne lub historyczne, folklor kujawski. Parafia organizuje drzwi otwarte Muzeum Parafialnego. Zaproszone grupy odtwórcze prezentują widowiska historyczne i warsztaty dawnych rzemiosł, odbywa się jarmark rękodzieła i sztuki ludowej. Od 31 lat odbywa się Wojewódzki Przegląd Dorobku Klubów Seniora, który jest odpowiedzią na potrzeby seniorów skupionych w klubie. GOK prowadzi działania mające na celu integrację społeczności lokalnej. Świętem o kilkuletniej tradycji są Dni Raciążka, mają formę festynu kulturalno-integracyjnego, promującego walory lokalnego dziedzictwa kulturowego, w którym czynnie udzielają się lokalne organizacje: OSP, KKK (regionalna kuchnia), klub seniora (występy artystyczne).

Herb Gminy

Transformacja ustrojowa na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowała wśród mieszkańców Polski chęć przemian i poczucie wolności. Z biegiem czasu poszczególne regiony kraju mając na uwadze odrębną historię, tradycje, zwyczaje zaczęły zwracać uwagę na tożsamość lokalną. Jednostki samorządowe mogły dokonać ponownej oceny faktycznego stanu historii regionu i związanych z nią symboli. W związku z tym Rada Gminy Raciążek uchwałą nr XXXVIII/162/98 z dnia 16 czerwca 1998 r. zatwierdziła herb Gminy Raciążek.

Herbem Gminy Raciążek jest tarcza herbowa przypominająca typ hiszpański. Na pierwszym planie widoczna jest brama basztowa w kolorze czerwonym z żółtą, boniowaną opaską zamkniętą kluczem o łuku pełnym. Powyżej znajdują się cztery otwory okienne również o łuku pełnym. Bramę wieńczy stromy dach w kolorze czarnym. Tło herbu stanowi kolor biały. Herb ten używany był jako pieczęć miejska jeszcze przed 1870 r.

Ryc. 11. Herb Gminy Raciążek

Źródło: www.raciazek.pl

W związku z przytoczonymi powyżej przykładami należy stwierdzić, że dziedzictwo niematerialne gminy jest zachowane. Powyżej wymienione elementy niematerialne należy zachować i pielęgnować dla obecnych mieszkańców oraz kolejnych pokoleń.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Raciążek nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznania za pomnik historii;

- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Toruniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

Rejestr zabytków nieruchomych (księga A).

Rejestr zabytków ruchomych (księga B).

Rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Na terenie Gminy Raciążek znajdują się 3 wpisów do rejestru zabytków nieruchomych. Wszystkie zabytki rejestrowe znajdują się w Raciążku: kościół, zamek oraz dom.

W poniższej tabeli przedstawiono spis zabytków wpisanych do rejestru zabytków. Najstarszym obiektem wpisanym do rejestru zabytków na terenie gminy są ruiny zamku w Raciążku. Sam zamek powstał po 1330 r. Wykaz wszystkich obiektów znajdujących się w rejestrze z ich podstawowymi informacjami zamieszczono w załączniku 1.

Tabela 6. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt-funkcja pierwotna	Lokalizacja (Adres)	Datowanie	Nr ewid. dz.	Wpis do rejestru zabytków
1	Raciążek	kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Wszystkich Świętych i św. Hieronima (ob. parafia św. Hieronima) w zespole kościoła	ul. Zamkowa 30	1597-1612 r.	517	A/466 z 31.08.1927 r.
2	Raciążek	ruiny zamku		po 1330 r.	486	A/698 z 04.06.1955 r.
3	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 39	1 poł. XIX w.	506	A/1298 z 08.08.1980 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie rejestru zabytków

W poniższej tabeli przedstawiono charakterystykę zabytków rejestrowych. Z zestawienia wynika, że zabytki wpisane do rejestru zabytków są w posiadaniu różnych podmiotów. Ich ogólny stan należy ocenić na dobry. Szczególnie gotyckie budowle (kościół oraz zamek) stanowią niewątpliwą potencjał gminy, w tym turystyczny. Najwcześniej wpisanym zabytkiem do rejestru jest kościół parafialny p.w. Wszystkich Świętych i św. Hieronima (ob. parafia św. Hieronima) w Raciążku. Wpisał miał miejsce jeszcze przed II wojną światową, tj. w 1927 r. Najnowszy wpis miał miejsce w 1980 r. i objął dom przy ul. Zamkowej 39 w Raciążku. W ostatnich latach podjęto szereg prac remontowo-konserwatorskich kościoła w Raciążku. Od 2018 r. prowadzona jest konserwacja manierystycznych stalli z 1630 r. W 2023

Zgodnie ze Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek wymaga się przestrzeganie nadzorów i uzgodnień z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków przy podejmowaniu następujących działań:

- prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;
- prowadzenie badań konserwatorskich;
- prowadzenie badań architektonicznych;
- dokonywanie podziału zabytku;
- zmiana przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku;
- umieszczanie na zabytku urządzeń technicznych, tablic, reklam itp.;
- podejmowanie innych działań, które mogłyby doprowadzić do naruszenia substancji zabytku.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. W tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (Blue Shield) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.⁶

Ryc. 13. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

Źródło: Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

⁶ <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php>

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy Raciążek prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Raciążek w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Raciążek została opracowana w 2024 r. Znajdują się w niej obiekty ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz obiekty wpisane do rejestru zabytków. Gminna ewidencja zabytków Gminy Raciążek została uzgodniona z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniono rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Tym samym zmieniony został wzór karty adresowej gminnej ewidencji zabytku. Biorąc pod uwagę powyższe gminna ewidencja zabytków Gminy Raciążek została dostosowana do obecnych wymogów prawnych. Stanowi ona podstawową wiedzę na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Raciążek. Wszystkie nieruchome zabytki ujęte w gminnej ewidencji przedstawione zostały w załączniku nr 1.

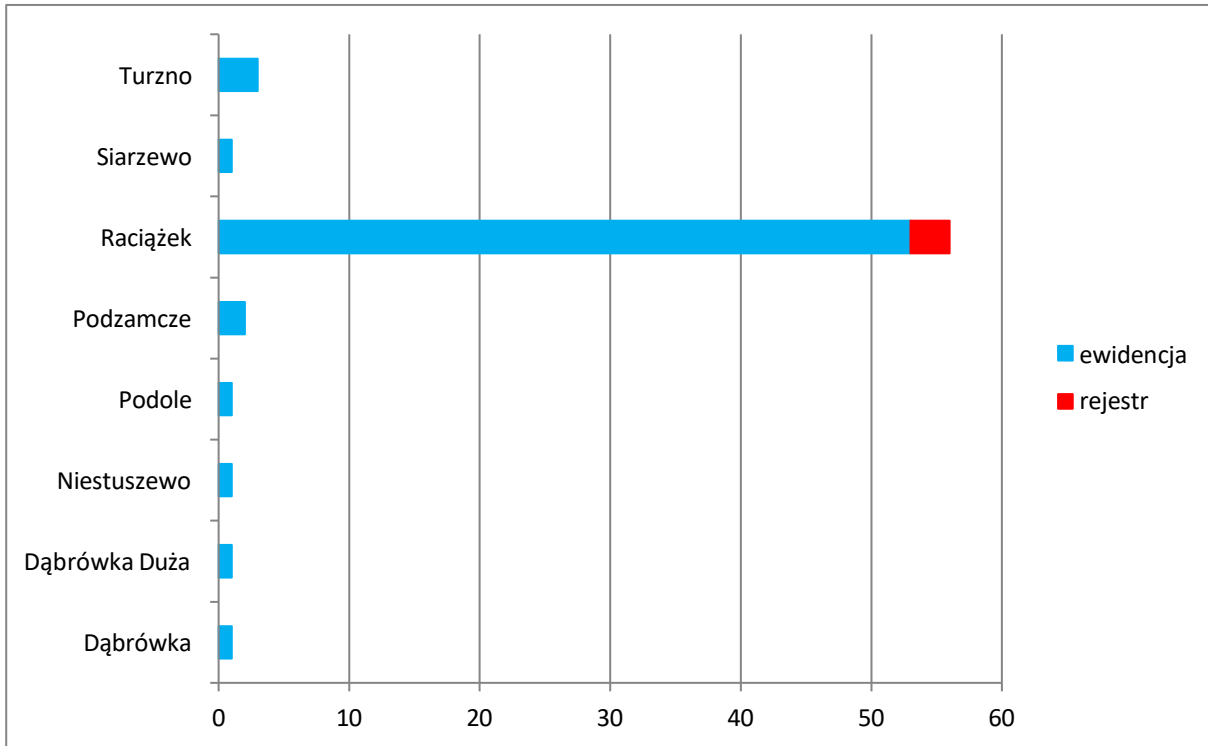
W gminnej ewidencji zabytków nie ujęto obiektów, które obecnie nie istnieją, tj.:

- dom przy ul. Nadgórnej 12 (d. 6) w Raciążku;
- pozostałości ogrodzenia przy domu przy ul. Szkolnej 2 w Raciążku;
- brama z ogrodzeniem przy domu przy u. Wysokiej 7 w Raciążku;
- dom przy ul. Wysokiej 24 w Raciążku.

Na terenie gminy, w 8 miejscowościach, w GEZ ujęte zostały zabytki architektury i budownictwa, w tym 3 zabytki architektury i budownictwa z rejestru zabytków. Ujęte w ewidencji obiekty datowane są przede wszystkim na przełom XIX i XX wieku, początek XX wieku oraz lata 30. XX w. Warty wzmianki jest cmentarz choleryczny w Raciążku, który jest najstarszym, pojedynczym zabytkiem ewidencyjnym, niewpisanym do rejestru zabytków - datowany jest na 1880 r.

Na wykresie poniżej przedstawiono zabytki z gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości (nie wliczono zabytkowego grodziska). Wynika z niego, że zdecydowanie najwięcej znajduje się ich w Raciążku – 53. Dominacja ta jest jednostronna, co związane jest z licznie występującą substancją zabytkową w Raciążku. W pozostałych miejscowościach łączna liczba zabytków wyniosła 12. W żadnej pozostałej miejscowości nie odnotowano powyżej 5 zabytków. W porównaniu do innych jednostek gminnych powiatu aleksandrowskiego liczba zabytków architektury i budownictwa nie jest duża. Dlatego tym bardziej należy dbać o zachowane dziedzictwo materialne gminy. Obiekty będące w GEZ

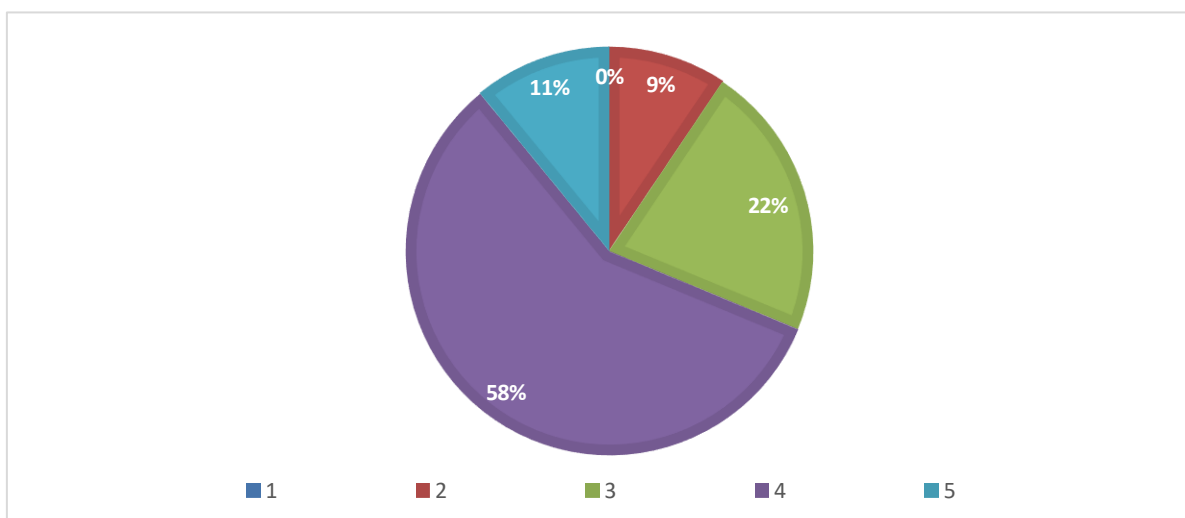
charakteryzują się wartością historyczną ze względu na fakt, iż są to obiekty historyczne wybudowane w historycznej technice budowlanej, której już się nie stosuje. Są to również miejsca upamiętniające przodków tych ziem. Zabytki będące w GEZ posiadają także wartość artystyczną ze względu na występujące detale architektoniczne, co świadczy o ich wyjątkowości na tle pozostałego budownictwa wiejskiego gminy.

Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości

Źródło: opracowanie własne

Stan zachowania poszczególnych obiektów jest zróżnicowany. Na poniższym wykresie przedstawiono rozróżnienie stanu zachowania zasobu zabytkowego na terenie gminy w skali pięciostopniowej. Wynika z niej, że zdecydowanie najwięcej zabytków reprezentuje stan dobry – 58%. Nie odnotowuje się obiektów reprezentujących stan bardzo zły.

Wyk. 4. Stan zachowania zabytków

Źródło: opracowanie własne

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, tj. mogą być z niej usuwane/dodawane obiekty.

Z zapisów Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek wynika, że dla obiektów ewidencyjnych ustalenia wymagają prace podlegające zgłoszeniu, pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę - należy uzgodnić z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obiekty należące do własności Gminy Raciążek

Jedynym obiektem ujętym w gminnej ewidencji zabytków, którego właścicielem jest Gmina Raciążek są ruiny zamku krzyżackiego w Raciążku.

W najbliższym czasie przewiduje się przeprowadzenie prac konserwatorskich i robót budowlanych ruin zamku, które obejmować będą:

- konserwację historycznych fragmentów murów wieży Karnkowskiego zachowanych poniżej poziomu gruntu;
- remont wieży Karnkowskiego w zakresie ponownego wymurowania przemurowań XX-wiecznych znajdujących się w złym stanie technicznym. Nowe fragmenty ścian zrealizować przy użyciu materiałów o parametrach dostosowanych do zachowanych materiałów historycznych;
- stabilne zakotwiczenie kraty stalowej zabezpieczającej wieżę Karnkowskiego.

Do pozostałych prac należy zaliczyć:

- zabezpieczenie korony murów i jej wnętrza przed wodami opadowymi;
- usunięcie samosiewów porastających mury;
- konsolidację spękań i rozwarstwień murów historycznych;
- wzmocnienie i uzupełnienie murów w miejscach znacznych ubytków cegły murów historycznych;
- oczyszczenie i odgrzybienie powierzchni murów;
- naprawę zdegradowanych fragmentów murów rekonstruowanych.

Cmentarze

Zabytkowe cmentarze będące jednocześnie założeniami przestrzennymi (uporządkowanymi lub swobodnymi) stanowią wyraz przeszłości, są miejscem upamiętnienia przodków danej społeczności. Jako miejsca historyczne na stałe wpisały się w krajobraz danej miejscowości, są nośnikiem tradycji i wierzeń. Od zawsze otaczane były czcią i powagą. Każdy cmentarz posiada swoją indywidualną formę ze względu na wielkość, rozplanowanie, położenie topograficzne, wykorzystane materiały oraz poszczególne elementy, takie jak: historyczne nagrobki, mogiły, grobowce, roślinność, rozplanowanie kwater, ogrodzenia z bramami, a także dodatkowe elementy jak krzyże, kostnice, czy kaplice cmentarne. W granicach cmentarzy sadzono drzewa, które niejednokrotnie wyznaczały ich granice oraz pozostałą charakterystyczną roślinność cmentarną, np. bluszcz. Zabytkowe nekropolie są nie tylko miejscem pochówku zmarłych, ale także świadkiem zachodzących przemian w sztuce sepulkralnej. Wszelkie działania inwestycyjne na terenach pocmentarnych reguluje art. 6 ust. 4 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych z dnia 31 stycznia 1959 r.: *Użycie terenu cmentarnego na inny cel jest dopuszczalne pod warunkiem zachowania znajdujących się na jego terenie zabytków, które mogą być przeniesione w inne miejsce po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.*

Na terenie gminy Raciążek znajdują się dwie zabytkowe nekropolie ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Jest to cmentarz rzymskokatolicki, parafialny w Raciążku oraz cmentarz choleryczny w

Raciążku. Ich stan jest zróżnicowany. Cmentarz parafialny jest w dobrym stanie, niemniej część historycznych nagrobków wymaga prac remontowo-konserwacyjnych. Cmentarz jest czytelny w krajobrazie miejscowości, podzielony został na kilka kwater. Odbywają się tu regularne pochówki, z wolną powierzchnią w części północnej. Znajduje się tu starodrzew, aleje i szpalery. Z kolei cmentarz choleryczny znajdujący się w południowej części Raciążka nie jest łatwo dostrzegalny w krajobrazie miejscowości. Jediną pozostałością świadczącą o występowaniu w tym miejscu cmentarza jest metalowy krzyż znajdujący się w centralnej części założenia. Cmentarz ten porośnięty jest licznym samosiewem, zaś jego granice wyznaczają drzewa. Obie nekropole nie są wpisane do rejestru zabytków.

Z zapisów Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek wynika, że cmentarz parafialny w Raciążku przewidziany był do wpisu do rejestru zabytków.

Tabela 8. Zabytkowe cmentarze

Lp.	Miejscowość	Cmentarz	Czas powstania	Powierz. (ha)	Stan zachowania	Nr ewid. działki
1	Raciążek	cmentarz parafialny rzymskokatolicki i historyczne nagrobki w zespole cmentarza	1 poł. XIX w.	1,5	dobry	461
2	Raciążek	cmentarz choleryczny	1880 r.	0,35	zły	600

Źródło: opracowanie własne

Fot. 9. Cmentarz choleryczny w Raciążku

Źródło: fotografia własna

Kapliczki i figury

Kapliczki to obiekty kultu religijnego należące do obiektów małej architektury. Usytuowane są zazwyczaj przy skrzyżowaniach lub przy drogach głównych. Niejednokrotnie stoi za nimi burzliwa i długa historia. Budowane były w podzięce, np. za ocalenie podczas wojny lub były wyrazem pobożności fundatorów. Są żywymi miejscami kultu. Mieszkańcy poszczególnych wsi dbają o ich stan, gromadzą się i modlą się przy nich szczególnie w miesiącu maryjnym - maju. Mogą przybierać różne formy i kształty, jak i być wybudowane z różnych materiałów. Ich otoczeniem może być starannie dobrana roślinność, ogrodzenia, kolorowe wstążki, czy flagi.

Na terenie Gminy Raciążek odnotowuje się 3 historyczne kapliczki i figury ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Ich czas powstania szacuje się na lata 30. XX w. Żadna z nich nie została wpisana do rejestru zabytków. Są to obiekty wykonane z różnych materiałów. Nie są to obiekty kubaturowe. Ogólny stan ich zachowania należy określić jako dobry. W najgorszym stanie jest kapliczka z Niestuszewa, która wymaga przeprowadzenia generalnych prac remontowo-konserwatorskich, w sposób szczególnych uzupełnienie ubytków cegieł i spoin, oczyszczenie cegieł, odnowienie figurki. Pozostałe obiekty są w bardzo dobrym stanie. Kapliczka w Siarzewie w ostatnich latach została odrestaurowana i odmalowana.

Tabela 9. Zabytkowe kapliczki i figury

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Czas powstania	Nr ewid. działki	Materiał	Rodzaj
1	Niestuszewo	kapliczka przydrożna	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	60	cegła	słupek
2	Siarzewo	kapliczka przydrożna	l. 30 XX w., przeb. w l. 70. XX w.	103/1	tynkowana	słupek
3	Turzno	figura przydrożna	l. 30 XX w., odb. w 1945 r.	72/2	tynkowane słupki grodzieńowe, metalowe ogrodzenie	figura z ogrodzeniem

Źródło: opracowanie własne

Fot. 10. Kapliczka w Siarzewie

Źródło: fotografia własna

Krzyże przydrożne

Krzyże przydrożne, podobnie jak i kapliczki są obiektami kultu religijnego tzw. małej architektury, które ustawione są głównie przy głównych ciągach komunikacyjnych, czy skrzyżowaniach. Geneza ich powstania również jest adekwatna, co powstanie kapliczek. Niemniej, nie są to obiekty murowane i czas ich powstania mógł być krótszy, zaś sama inwestycja mniej kosztowna. Jest to druga największa grupa obiektów zabytkowych pod względem funkcji ujęta w GEZ. Aż 4 tego typu obiekty znajdują się w Raciążku. Wszystkie krzyże są metalowe, a większość z nich posiada skromne ogrodzenia. Ich stan jest dobry lub bardzo dobry. Obiekty te powstały głównie w latach 30. XX w. Najstarszym zabytkiem z

charakteryzowanej grupy jest krzyż w Raciążku przy ul. Nadgórnej 29 datowany na pocz. XX w. z charakterystyczną, niewielką metalową skrzynką z napisem PKP.

Tabela 10. Zabytkowe krzyże przydrożne

Lp.	Miejscowość	Obiekt funkcja pierwotna	Adres	Czas powstania	Nr ewid. działki	Stan zachowania
1	Dąbrówka	krzyż przydrożny	obok nr 7b	l. 30. XX w., przeb. w 1989 r.	49/3	dobry
2	Dąbrówka Duża	krzyż przydrożny	obok nr 22	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	95/1	bardzo dobry
3	Podole	krzyż przydrożny	obok nr 33	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	115, 190	dobry
4	Podzamcze	krzyż przydrożny	obok nr 26	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	72/2	dobry
5	Podzamcze	krzyż przydrożny	naprzeciw nr 8	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	106	bardzo dobry
6	Raciążek	krzyż przydrożny	Jana Pawła II - skwer	l. 30. XX w., przeb. i przeniesiony w 2010 r.	515	bardzo dobry
7	Raciążek	krzyż przydrożny	przy ul. Nadgórna 29	pocz. XX w.	483	bardzo dobry
8	Raciążek	krzyż przydrożny	ul. Szkolna 29a	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	583/9	dobry
9	Raciążek	krzyż przydrożny	ul. Pole	l. 30. XX w., odb. w 1957 r., przeb. w 2008 r.	894	dobry
10	Turzno	krzyż przydrożny	obok nr 29	l. 30. XX w., przeb. w l. 80. XX w.	157/1	dobry
11	Turzno	krzyż przydrożny	obok nr 33	l. 30. XX w., przeb. w l. 80. XX w.	60/1	bardzo dobry

Źródło: opracowanie własne

Fot. 11. Krzyż przydrożny w Podolu

Źródło: fotografia własna

Budynki mieszkalne

Budynki mieszkalne stanowią ponad połowę wszystkich obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków architektury i budownictwa i jest to najliczniejsza grupa zabytków ze względu na określoną funkcję. Są to głównie domy jednokondygnacyjne, niekiedy podwyższone o dodatkową

ściankę kolankową. Dachy są dwuspadowe pokryte w większości papą lub wtórną blachodachówką. Zdarzają się też przypadki innych pokryć jak: dachówka, eternit, czy współczesny gont. Charakteryzowana grupa obiektów została w większości otynkowana. Występują pojedyncze przykłady obiektów z zachowaną ceglaną elewacją lub obiektów drewnianych. Jednak w przypadku tych drugich w zdecydowanej większości zachowały się tylko szalowane szczyty elewacji bocznych. Budynki mieszkalne ujęte w GEZ posiadają skromny detal architektoniczny, głównie w postaci profilowanego gzymsu wieńczącego lub wyodrębnionego cokołu wysuniętego poza lico muru. W części obiektów zachowała się drewniana stolarka okienna, rzadziej drzwiowa. Są to jednak pojedyncze przypadki. Na terenie gminy znajduje się kilka pustostanów i w przypadku właśnie tych obiektów zagrożenie ich dalszej degradacji jest największe. Ogólny stan budynków mieszkalnych należy ocenić na dostateczny i dobry.

Ujęcie w ewidencji zabytków budynków mieszkalnych, powinno zagwarantować ich ochronę i opiekę przez właścicieli i osoby je zamieszkujące. Jednakże obiekty te podatne są także na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz ich problemy finansowe. Domy mogą ulec zatarciu np. poprzez:

- niewłaściwą wymianę stolarki okiennej;
- niewłaściwą wymianę stolarki drzwiowej;
- niewłaściwą wymianę połaci dachowej;
- ocieplenie budynku;
- otynkowanie budynku;
- wszelkiego rodzaju dobudówki;
- inne wtóre podziały pionowe i poziome budynków (zamurowywania, przeprucia);
- umieszczanie reklam zakrywających detale architektoniczne.

Fot. 12. Dawna szkoła w Raciążku, obecnie dom

Źródło: fotografia własna

Gminna ewidencja zabytków ma charakter zbioru otwartego, a zatem mogą być z niej wyłączone, jak i włączane nowe obiekty.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

W podrozdziale 5.5. wskazano zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy, którymi są wybrane obiekty wpisane do rejestru zabytków. Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w regionie, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te

posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią. Poniżej krótko scharakteryzowano najważniejsze obiekty zabytkowe (zabytki rejestrowe) z terenu gminy oraz przedstawiono ich fotografie.

Kościół w Raciążku

Kościół parafialny pw. św. Hieronima w Raciążku wzmiankowany jest już w latach 1325-27. Obecna świątynia jest już trzecim kościołem w Raciążku. Ufundowana została przez biskupa Kujawsko-Pomorskiego Hieronima Rozdrażewskiego w 1597 r. Budowa zakończona została w 1612 r. przez biskupa Wawrzyńca Gembiskiego. W 1627 r. konsekracji dokonał biskup Baltazar Miaskowski. Obiekt posiada cechy renesansowe, wcześniej zapewne był to obiekt gotycki. Hełm wieży i sygnaturki barokowe. W 1924 r. zasklepiono nawę kolebką oraz dostawiono niewielką kruchtę. Kubatura obiektu wynosi 3100 m³, a powierzchnia 373 m². Kościół składa się z 5 wydzielonych brył: wieża od zachodu, nawa główna, prezbiterium zakończone absydialnie z dachem uskokowym oraz kruchta od północy przylegająca do nawy i zakrystia przylegająca od północy do prezbiterium. Świątynia orientowana, otoczona przyporami, nawa główna 5-cio przęsłowa. Wieża 6-kondygnacyjna zwieńczona hełmem baniastym z latarnią, dostawiona najprawdopodobniej w późniejszym czasie. W niej liczne blendy. Otwory okienne o łukach pełnych, oszklenie najprawdopodobniej z przełomu XIX i XX w. Kościół reprezentuje budownictwo późnogotyckie ze szczytami renesansowymi. Wewnątrz kościoła znajduje się m.in. późnorenesansowy, XVII -wieczny ołtarz główny, barokowe ołtarze boczne, stalle z 1630 r., czy renesansowe płaskorzeźby z drogi krzyżowej. Nad zakrystią znajduje się muzeum parafialne z licznymi eksponatami. Msze św. odprawiane są w niedziele o godz.: 7:30, 10:00, 11:30 oraz dni powszednie o godz.: 7:15 i 18:00. W ostatnich latach przy kościele prowadzone są liczne prace remontowo-konserwatorskie – stalle, organy. Przeprowadzono prace tynkarskie, uzupełniono ubytki oraz pomalowano wieżę kościoła.

Fot. 13. Kościół w Raciążku

Źródło: fotografia własna

Ruiny zamku w Raciążku

W 1185 r. gród słoński wraz z przyległymi osadami (w tym Raciążek) zostaje przekazany włocławskim biskupom. Sam Raciążek wymieniany jest w 1250 r., gdzie Kazimierz, książę kujawski i łęczycki zrzeka się prawa obsadzenia prepozytury włocławskiej na rzecz ówczesnego biskupa włocławskiego Michała. Klucz raciążski wymieniany jest jako własność biskupstwa włocławskiego. Oprócz niego wchodziły

także miejscowości: Brzoza, Chlewiska, Mleczkowo, Przybysław, Psierzewo (ob. Siarzewo), Straszewo, Turzno oraz pozostałe wsie kapituły kruszwickiej i włocławskiej. W 1259 r. gród został zniszczony przez księcia Kazimierza. W 1262 r. biskup Wolimir uzyskał od papieża Urbana IV bullę zezwalającą na budowę zamku. W 1317 r. biskup Gerward zlecił Olbrachtowi lokację Raciążka na prawie magdeburskim. W 1330 r. drewniany zamek zajęty został przez Krzyżaków. W tym samym roku na mocy porozumienia toruńskiego zamek powrócił w ręce biskupstwa. Budowa zamku rozpoczęła się w 1335 r. przez biskupa Macieja z Gołańczy. Jego budowę zakończył Zbilut z Gołańczy w 1383 r. W 1720 r. biskup Szmbek polecił rozebrać zamek celem budowy nowego obiektu, barokowej rezydencji. W 1797 r. obiekt przejęli Prusacy i od tego czasu budowla była dewastowana. W latach 1978-1986 na zamku prowadzone były badania archeologiczne oraz prace konserwatorskie i zabezpieczające. W tym czasie rekonstrukcji poddano fragmenty architektonicznego wystroju wnętrza. Oznaczono zasięg przedzamia i wieży, wzmocniono budowlę ruin. Zabezpieczone zostały korony murów, w otworach elewacji frontowej umieszczono balustrady metalowe. Obiekt reprezentuje formę trwałej ruiny.

Fot. 14. Ruiny zamku w Raciążku

Źródło: fotografia własna

Dom w Raciążku przy ul. Zamkowej 39

Dom wzniesiony został w 1 poł. XIX w. Przed 1939 r. należał do rodziny Ceglewskich. Podczas II wojny światowej zajęty został przez Niemców. Przed wojną, jak i po niej w części domu znajdował się sklep. Obiekt wzniesiony w stylu klasycyzującym, częściowo pozbawiony detalu architektonicznego. Brak drewnianego ganka, który znajdował się przy wejściu głównym. W latach 90. XX w. przeprowadzono remont elewacji domu ze zbiem detalu oraz usunięto drewniany ganek. Kubatura obiektu wynosi 1100 m³, a powierzchnia 150 m². Budynek mieszkalny jednokondygnacyjny z poddaszem, 7-osiowy od strony fasady, połączony częściowo elewacją północną z budynkiem gospodarczym, otynkowany, ustawiony kalenicowo. Obiekt wzniesiony na wyodrębnionej podmurówce wystającej poza lico muru, podpiwniczony z niewielkimi okienkami w tej części budynku, dach naczółkowy kryty dachówką esówką, widoczny jeden komin. Wejście główne w osi czwartej, drugie wejście w osi drugiej. Do obu prowadzą schody. Stolarka drzwiowa w osi czwartej drewniana, ramowo-płycinowa, dwuskrzydłowa z dekoracjami i nadświetlem powyżej. Powyżej drzwi daszek dwuspadowy wsparty na dwóch słupkach. Stolarka okienna trójpolowa, z zachowaną rytmiką rozmieszczenia, wymiarem i kształtem. Z elementów dekoracyjnych wyróżnić można gzyms wieńczący. W szczytach elewacji bocznych znajdują się kotwy.

Fot. 15. Dom w Raciążku przy ul. Zamkowej 39

Źródło: fotografia własna

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY – ANALIZA SWOT

Ocenę stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Raciążek przeprowadzono za pomocą analizy SWOT, w której wskazano mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia. Poniższe zapisy przedstawione w układzie tabelarycznym wynikają z analizy dokumentów programowych na szczeblu gminnym, wizji terenowej oraz własnych wywodów i spostrzeżeń. Ogółem, jest to cały zbiór wniosków odnoszący się do zasobu kulturowego Gminy Raciążek. Analiza SWOT ma na celu wyłonienie określonych założeń projektowych.

Tabela 11. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy

Szansy	Zagrożenia
<ol style="list-style-type: none"> 1. Bliskość Ciechocinka – turystyka weekendowa. 2. Rewaloryzacja zabytków na terenie gminy z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych. 3. Wykorzystanie potencjału obiektów zabytkowych. 4. Przystąpienie do prac remontowych i konserwatorskich mających na celu polepszenie stanu zabytków. 5. Zagospodarowanie nieużytkowanych zabytków pod obiekty użyteczności publicznej lub związane z turystyką i kulturą, ewentualnie wykorzystanie ich w celu organizacji lokalnych imprez plenerowych 6. Zaangażowanie placówek oświatowych, wychowawczych oraz kościelnych w edukację kulturalną – warsztaty, pracownie, szkolenia, wykłady. 7. Zainteresowanie lokalną tradycją oraz produktami regionalnymi. 8. Przystąpienie do opracowania Planu Ogólnego. 9. Przygotowana dokumentacja na rzecz przeprowadzenia prac ratunkowych ruin zamku w Raciążku. 10. Promocja produktów lokalnych. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Postępująca dekapitalizacja zasobu zabytkowego. 2. Bezprawne/samowolne działania przy prywatnych obiektach o walorach zabytkowych i ich rozbiórki. 3. Brak środków na renowację zabytkowych obiektów. 4. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań przyrody: huragany, grad, burze, upały. 5. Uszkodzenie i zniszczenie zabytków w wyniku działań człowieka: podpalenia, rabunek, dewastacja. 6. Zagrożenie dla stanowisk archeologicznych poprzez głęboką orkę, nielegalnych poszukiwaczy. 7. Brak pamięci o opuszczonych nagrobkach historycznych na cmentarzu parafialnym oraz o cmentarzu cholerycznym. 8. Wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych. 9. Odływ młodych ludzi do dużych ośrodków miejskich skutkujący zagrożeniem dla utrzymania układu urbanistycznego.

11. Rozwój turystyki w oparciu o obiekty zabytkowe.	10. Zwiększenie zadań własnych gminy bez wsparcia finansowego, marginalizowanie problematyki zabytkoznawczej i kulturotwórczej. 11. Zakończony okres programowania programu rewitalizacji i strategii rozwoju.
Mocne strony	Słabe strony
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ogólna, dobra kondycja zabytków z gminnej ewidencji zabytków. 2. Zaewidencjonowany układ urbanistyczny Raciążka będący w dobrym stanie. 3. Występowanie licznych krzyży i kapliczek przydrożnych. 4. Zachowane historyczne wyposażenie kościoła w Raciążku. 5. Ogólnodostępne zabytki wpisane do rejestru zabytków (zamek i kościół w Raciążku). 6. Opracowana i przyjęta zarządzeniem gminna ewidencja zabytków. 7. Sukcesywne i systematyczne prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich. 8. Przyjęta uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach – możliwość finansowania. 9. Uświadomieni właściciele zabytków o funkcjonującej gminnej ewidencji zabytków. 10. Zaprezentowane informacje na temat dziedzictwa kulturowego gminy na jej stronie internetowej. 11. Występujące muzeum parafialne. 12. Aktywnie działające organizacje pozarządowe. 13. Prężnie funkcjonujące KGW. 14. Kulturowana tradycja stroju kujawskiego. 15. Zachowane i praktykowane dziedzictwo kulinarne. 16. Przywrócony zwyczaj tzw. "Kujawskiej Kozy". 17. Bardzo licznie organizowane imprezy i święta związane z lokalny dziedzictwem 18. Prężnie działający Gminny Ośrodek Kultury w Raciążku. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak środków na opiekę nad zabytkami oraz małe dochody własne gminy. 2. Niewystarczające środki finansowe właścicieli zabytków na prace konserwatorskie i remontowe. 3. Niewystarczająca świadomość części właścicieli zabytków dotycząca prowadzenia prac remontowo-konserwatorskich zabytku w poszanowaniu tkanki historycznej. 4. Nieoznakowane zabytki rejestrowe niebiesko-białą tablicą domu przy ul. Zamkowej i ruin zamku. 5. Postępująca degradacja części zabytków. 6. Zły stan części obiektów zabytkowych, w sposób szczególnie pustostanów. 7. Zanikający zasób obiektów zabytkowych – wyburzenia, przekształcenia, zawalenia. 8. Zanikanie cech tradycyjnych zabudowy mieszkalnej i gospodarczej (likwidacja detali, zakrywanie drewnianej bądź ceglanej elewacji – ocieplanie budynków). 9. Niezachowana część dziedzictwa niematerialnego – twórcy ludowi, gwara, legendy, itp. 10. Brak strategii rozwoju gminy. 11. Brak planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. 12. Nieoznakowane i nierozpromowane muzeum parafialne. 13. Nieuwzględnienie zabytków w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Źródło: opracowanie własne

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Założenia projektowe zostały przedstawione w układzie: priorytet, kierunek działania, zadanie. Wypracowane priorytety są założeniem ogólnym, na który składają się kierunki działań. Na kierunki działań składają się z kolei zadania. Zadania są ostatnim elementem hierarchicznej piramidy będąc jej najmniejszą częścią wskazując najbardziej szczegółowe prace. Priorytety, kierunki i zadania określono w podrozdziałach rozdziału 7.

W art. 4. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wskazano że ochrona zabytków polega w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Ponadto należy przypomnieć zapisy art. 87 ust.2 odwołujące się do celów GPOnZ:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Dzięki zaangażowaniu władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami możliwe było wypracowanie założeń projektowych. Te opracowane zostały na podstawie analizy stanu dziedzictwa kulturowego gminy, analizy SWOT, dokumentów strategicznych i planistycznych gminy, diagnozie gminnej ewidencji zabytków, stanu poszczególnych obiektów, a także doświadczeń nabytych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

Zaproponowany spójny pakiet rozwiązań, jak i konkretnych zadań powinien przyczynić się do ogólnej poprawy stanu i wizerunku dziedzictwa kulturowego gminy. W sposób szczególny dotyczy to dziedzictwa niematerialnego i materialnego, w tym zabytków z terenu gminy.

7.1. Priorytety gminnego programu opieki nad zabytkami

Wypracowane priorytety Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028 uwzględniają cele wymienione w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednocześnie sformułowane zostały w perspektywie wieloletniej.

Wyznaczono następujące priorytety:

- 1. *Ochrona i opieka krajobrazu kulturowego.***
- 2. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego.***
- 3. *Promocja, edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.***

7.2. Kierunki działań gminnego programu opieki nad zabytkami

Określono długofalowe kierunki działań (wykraczające często ponad 4-letni okres obowiązywania Programu) wraz z oczekiwanymi rezultatami. Mając na uwadze ciągłość wyznaczonych działań, celów i kierunków, które sformułowano w Gminny Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2020 – 2023, a także wypracowanych i odnoszących sukces metod i zakresów działań na rzecz dziedzictwa, wyznaczono następujące kierunki działań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028, które korespondują z wcześniejszymi:

- 1.1. *Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.***
- 1.2. *Podejmowanie działań mających na celu zachowanie ładu przestrzennego oraz zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego.***
 - 2.1 *Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków.***
 - 2.2 *Cyfryzacja na rzecz dziedzictwa kulturowego.***
 - 2.3 *Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego.***
- 3.1 *Edukacja mieszkańców zwiększająca poczucie tożsamości lokalnej.***
- 3.2 *Popularyzacja zabytków.***
- 3.3 *Promocja turystyczna gminy.***

7.3 Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

W ramach wyznaczonych kierunków działań wskazano zadania wyznaczone na 4 lata obowiązywania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek na lata 2025-2028. Zgodnie z art. 87 ust 5 z realizacji programu wójt sporządzi co 2 lata sprawozdanie z realizacji programu i przedstawi je radzie gminy. W związku z powyższym zaproponowane zadania podzielone zostały na 2 etapy. Pierwszy na lata 2025-2028, za który opracowane zostanie sprawozdanie z początkiem 2027 r. oraz drugi przypadający na lata 2027-2028. Sporządzenie sprawozdania będzie miało kluczowy wpływ na realizację pozostałych zadań w latach 2027-2028.

Zadania w okresie 2025-2026 będą miały charakter przygotowawczy, zaś większość pozostałych zadań zrealizowana zostanie w latach 2027-2028. Dla części zadań wyznaczono 4-letni okres obowiązywania. Kolorem niebieskim zaznaczono okres realizacji, zaś kolor biały oznacza brak realizacji w danym etapie. W poniższej tabeli zaproponowano także, kto będzie odpowiadał za wykonanie zadania. Nie jest to jednak podział obligatoryjny, ponieważ realizacja lub część realizacji danego zadania może odbyć się przy udziale/współdziale innych lub dodatkowych podmiotów, których nie można wskazać na obecnym etapie programowania. Niezmiernie ważnym jest współdziałanie władz Gminy z jej jednostkami organizacyjnymi oraz pozostałymi osobami/podmiotami zaangażowanymi w realizację zadań.

Tabela 12. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

Kierunki działań	Zadania	2025-2026	2027-2028	Realizator
Priorytet 1. Ochrona i opieka krajobrazu kulturowego				
1.1 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	1. Dokończenie prac remontowo-konserwatorskich kościoła w Raciążku polegających na hydroizolacji ścian fundamentowych wraz z osuszeniem i naprawą fundamentów.			P
	2. Przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich ruin zamku w Raciążku.			UG
	3. Coroczne zabezpieczenie środków finansowych w Wieloletnim Planie Finansowych na zadania związane z ochroną zabytków i promocją dziedzictwa kulturowego.			UG, S
	4. Przyznawanie dotacji na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych, na podstawie przyjętej uchwały.			UG
	5. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków.			UG
	6. Przeprowadzenie kwesty na rzecz ratowania historycznych nagrobków na terenie zabytkowych cmentarzy.			P, WoI
	7. Adaptacja zabytków pod objekty użyteczności publicznej lub związane z turystyką i kulturą – w sposób szczególny pustostanów.			W
1.2. Podejmowanie działań mających na celu zachowanie ładu przestrzennego oraz zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	1. Przestrzeganie zawartych ustaleń dot. ochrony zabytków w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Raciążek.			UG
	2. Opracowanie nowych MPZP uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego i zabytków.			UG
	3. Opracowanie Planu Ogólnego Gminy.			UG
	4. Racjonalne gospodarowanie przestrzenią – wydawanie decyzji o warunkach zabudowy ze szczególnym uwzględnieniem zasad ochrony zabytków.			UG
Priorytet 2. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego				
2.1. Prowadzenie i monitoring gminnej ewidencji zabytków	1. Opracowanie mapy z zaznaczonymi obiektami zabytkowymi.			UG
	2. Bieżąca aktualizacja GEZ.			UG
	3. Dokumentowanie zmian w GEZ poprzez Zarządzenia.			UG
	4. Podjęcie działań mających na celu oznakowanie zabytków rejestrowych – współpraca ze Starostwem.			UG, St
2.2. Cyfryzacja na rzecz dziedzictwa kulturowego	1. Rozbudowa portalu gminnego w zakładce "zabytki" o fotografie i krótkie opisy obiektów zabytkowych oraz umieszczenie najważniejszych informacji na temat dziedzictwa kulturowego gminy.			UG
	2. Informowanie mieszkańców gminy o prowadzonych działaniach konserwacyjnych, remontowych, renowacyjnych, rewitalizacyjnych, otrzymanych dotacjach na zabytki, przyznanych dotacjach, itp. poprzez stronę internetową gminy.			UG
	1. Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.			UG

2.3. Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego	2. Opracowanie Strategii Rozwoju Gminy z uwzględnieniem obiektów zabytkowych			UG
	3. Podjęcie działań mających na celu wpisy do rejestru zabytków.			UG, W, P
Priorytet 3. Promocja, edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego				
3.1. Edukacja mieszkańców zwiększająca poczucie tożsamości lokalnej	1. Wspieranie działań dotyczących podtrzymania dziedzictwa kulturowego na rzecz zespołów KGW, organizacji pozarządowych, itp.			UG
	2. Wspieranie oddolnych inicjatyw na rzecz opieki nad zabytkowymi kapliczkami i krzyżami.			UG
	3. Prowadzenie szkoleń i prelekcji dla pracowników urzędu w dziedzinie ochrony zabytków.			UG
	4. Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych.			UG, GOK
	5. Organizacja wycieczek szkolnych do miejsc ciekawych turystycznie.			UG, S
	6. Zaangażowanie placówek edukacyjnych w organizowaniu warsztatów, dodatkowych zajęć, testów wiedzy o tematyce lokalnego dziedzictwa kulturowego.			S
3.2. Popularyzacja zabytków	1. Turystyczne wyeksponowanie zabytków położonych na terenie gminy.			UG
	2. Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego.			UG
	3. Ułatwienia w nabywaniu obiektów zabytkowych przez potencjalnych inwestorów.			UG
3.3. Promocja turystyczna gminy	1. Opracowanie atrakcyjnego turystycznie produktu lokalnego nawiązującego do historii i dziedzictwa kulturowego gminy.			UG, GOK
	2. Promocja muzeum parafialnego w Raciążku.			UG, P
	3. Kontynuacja organizowanych imprez i wydarzeń nawiązujących do lokalnego dziedzictwa kulturowego.			UG
	4. Promocja gminy w oparciu o zabytkowy kościół i ruiny zamku.			UG, P

Źródło: opracowanie własne

Realizatorzy, wykaz skrótów:

GOK – Gminny Ośrodek Kultury,

P – Parafia,

S – Szkoła,

St – Starostwo,

UG – Urząd Gminy,

Wł – Właściciele,

Wol – Wolontariusze.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja Programu będzie się odbywać poprzez wskazane zadania gminy oraz pozostałych depozytariuszy na rzecz osiągnięcia priorytetów w nim przyjętych. Podstawę niniejszego instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w gminnym programie opieki nad zabytkami będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

1. instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych (np. uchwalanie gminnego programu opieki nad zabytkami, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wpis do rejestru zabytków, przyjęcie Zarządzeń w sprawie gminnej ewidencji zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków);
2. instrumentów finansowych (m.in. finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, aplikowanie o dofinansowanie, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz pożyczki, dotacje, subwencje, nagrody, a także stosowanie finansowania w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego);
3. instrumentów koordynacji (m.in. poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich strategiach, planach zagospodarowania, programach opieki nad zabytkami, itp. oraz pomiędzy dokumentami własnymi gminy. Ponadto współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków, urzędem marszałkowskim, starostwem, parafią, jednostkami własnymi gminy, właścicielami zabytków, pozostałymi organizacjami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami oraz współpraca ze wszystkimi realizatorami przypisanymi do zadań w Programie);
4. instrumentów kontrolnych (m.in. monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sprawozdanie z realizacji Programu, opracowanie aktualizacji GPOnZ na lata 2029-2032).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Ustawodawca wymienił zadania związane z gminnym programem opieki nad zabytkami. Na podstawie ww. artykułu skonkretyzowano je poniżej na potrzeby niniejszego Programu.

Wójt Gminy Raciążek sporządza na okres 4 lat Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek przyjmuje Rada Gminy Raciążek, po uzyskaniu opinii Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Raciążek Wójt Gminy Raciążek sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Raciążek.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji,
- b) koszt wykonania zadań;
- b) efektywność ich wykonania.

Poniżej wskazano przykładowe kryteria i wskaźniki oceny realizowanych zadań, które mogą być pomocne przy opracowaniu sprawozdania.

W ramach priorytetu **1. *Ochrona i opieka krajobrazu kulturowego:***

- liczba obiektów ogółem poddanych pracom remontowym i konserwatorskim;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich;
- wartość finansowa uzyskanych dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach;
- wartość finansowa przyznanych dotacji na prace remontowe i konserwatorskie przy zabytkach;
- wartość finansowa zebranych środków na rzecz ratowania historycznych nagrobków na terenie zabytkowego cmentarza;
- liczba uratowanych pustostanów;
- liczba nowo opracowanych MPZP;
- stopień pokrycia gminy MPZP;
- liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy uwzględniających obiekty zabytkowe.

W ramach priorytetu **2. *Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego:***

- liczba znaków zabytku rejestrowego umieszczonych na obiektach wpisanych do rejestru;
- liczba publikacji, informacji wstawionych na stronę internetową gminy, dot. obiektów zabytków;
- liczba odsłon strony internetowej gminy w zakładce dot. zabytków;
- liczba nowych wpisów do rejestru zabytków.

W ramach priorytetu **3. *Promocja, edukacja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego:***

- liczba odnowionych kapliczek i krzyży przydrożnych;
- liczba dodatkowych godzin edukacyjnych w szkołach dot. historii, zwyczajów, zabytków gminy, testów wiedzy, warsztatów, itp.;
- liczba KGW, organizacji pozarządowych związanych z dziedzictwem kulturowym, itp., którym udzielono wsparcia;
- liczba szkoleń i prelekcji dot. ochrony zabytków, w których uczestniczyli urzędnicy gminni;
- liczba zorganizowanych konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych;
- liczby zorganizowanych imprez i festynów nawiązujących do dziedzictwa kulturowego gminy;
- liczba wycieczek szkolnych do miejsc ciekawych turystycznie;
- liczba dzieci i młodzieży, która brała udział w wycieczkach;
- liczba wydanych nowych publikacji poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego;
- liczba sprzedanych gadżetów nawiązującego do historii i dziedzictwa kulturowego gminy;

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział ma charakter informacyjny. Poniżej przedstawiono przykładowe możliwości finansowania wskazanych w podrozdziale 7.3. zadań z uwzględnieniem środków:

- publicznych (np. budżet państwa, budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, środki Unii Europejskiej, inne źródła zagraniczne),
- prywatnych (osób fizycznych, fundacji, osób prawnych, kościelnych itp.).

W poszukiwaniu dofinansowania nie można ograniczać się wyłącznie do powszechnie znanych i dostępnych programów. Źródeł należy także szukać w ogłaszanych przez samorzady konkursach na realizację zadań z zakresu edukacji, kultury, promocji, w budżetach tzw. obywatelskich lub partycypacyjnych, a nawet w projektach społecznych dotyczących utworzenia np. klubów seniora, dziennych domów pobytu, przedszkoli, żłobków, gdzie w ramach cross-financingu możliwe jest dostosowanie budynków, w tym zabytkowych do prowadzenia zajęć. Decydując się na złożenie wniosku, należy liczyć się z tym, że w każdym konkursie wniosków z podobnym zakresem działań wpływa dużo, a uzyskanie dofinansowania nie jest łatwe, m.in. ze względu na z góry przydzieloną alokację środków. Ponadto w zdecydowanej większości konkursów wymagany jest wkład własny. W związku z powyższym wnioskodawca z góry powinien zarezerwować określoną pulę środków.

Źródłami wsparcia działań w obszarze kultury w ramach budżetu państwa są:

- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków;
- programy MKiDN;
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków;
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- Wojewódzki Konserwator Zabytków;
- Fundusz Kościelny.

Wsparcie na zabytki prowadzą również jednostki samorządowe:

- środki własne gminy;
- Urząd Marszałkowski;
- Starostwo Powiatowe.

Na działania związane z ochroną i wykorzystaniem zabytków można pozyskać środki z wielu programów w ramach środków europejskich, m.in. takich jak:

- Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027;
- Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027.

Szczegółowe informacje o zasadach i kryteriach możliwości pozyskiwania ww. środków są dostępne na stronach internetowych poświęconych ww. źródłom finansowania. Poniżej scharakteryzowano najbardziej popularne programy pomocowe.

Programy MKiDN 2025

Programy Ministra z zakresu kultury mają na celu dofinansowanie zadań o charakterze projektowym z wyłączeniem stałej działalności kulturalnej podmiotów. Skierowane są do instytucji kultury, organizacji pozarządowych, instytucji filmowych, szkół i uczelni wyższych, jednostek samorządu terytorialnego, podmiotów gospodarczych, kościołów i związków wyznaniowych oraz ich osób prawnych. Dzięki Programom Ministra wsparcie finansowe mogą otrzymać działania z zakresu kultury oraz ochrony

dziedzictwa kulturowego i historycznego, obejmujące m.in. szeroko rozumianą edukację, działalność artystyczną, kulturę cyfrową, działania promujące czytelnictwo, a także projekty infrastrukturalne. Na rok 2025 przewidziano nabory m.in. na następujące programy, które nawiązują do wyznaczonych zadań w programie:

- groby i cmentarze wojenne w kraju - celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem, a także wspieranie prowadzenia działań naukowych upowszechniających wiedzę na temat tych wydarzeń;
- kultura ludowa i tradycyjna - celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania;
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości;
- ochrona zabytków - celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
- ochrona zabytków archeologicznych - celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest to Program, który wesprze samorzady w poprawieniu stanu, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchroni przed degradacją i niszczeniem. Program dopuszcza finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego. Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami. Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczony na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace. Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny - 2%. Wnioski będą mogły być składane w aplikacji Polski Ład udostępnionej przez BGK, w jednej z trzech kategorii:

- do 150 000 zł;
- do 500 000 zł;
- do 3 500 000 zł.

W ostatnich latach z terenu Gminy Raciążek w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków przyznano następujące dotacje:

- remont ruin zamku w Raciążku, I nabór 2023 r. – 490 000,00 zł;
- prace konserwatorskie w Kościele pw. Świętego Hieronima i Wszystkich Świętych w Raciążku, I nabór 2023 r. - 490 000,00 zł;

- remont ruin zamku w Raciążku, II nabór 2023 r. – 200 000,00 zł;
- prace konserwatorskie w Kościele pw. Świętego Hieronima i Wszystkich Świętych w Raciążku, II nabór 2023 r. - 200 000,00 zł.

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji celowych z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Dotacja celowa na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może być udzielona po złożeniu wniosku o udzielenie dotacji celowej, zwanego dalej „wnioskiem”, przez osobę fizyczną, jednostkę samorządu terytorialnego lub inną jednostkę organizacyjną, będącą właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadającą zabytek w trwałym zarządzie. Obowiązujące terminy naboru wniosków:

- 1) 30 listopada roku poprzedzającego przeprowadzenie prac przy zabytku wpisanym do rejestru.
- 2) 30 czerwca roku, w którym dotacja celowa ma być udzielona, w przypadku dofinansowania prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, które zostały przeprowadzone w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Wniosek ten wnioskodawca może złożyć po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wnioski rozpatruje komisja powołana przez Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odrębnym zarządzeniem.

W ostatnich latach z terenu Gminy Raciążek Wojewódzki Konserwator Zabytków przyznał następujące dotacje:

- prace konserwatorskie przy stallach północnych z kościoła w Raciążku - II etap, 2022 r. – 10 000,00 zł.

Fundusz Kościelny

Fundusz Kościelny stanowi wyodrębnioną pozycję w części 43. budżetu państwa - wyznania religijne oraz mniejszości narodowe i etniczne, w dziale 758 – różne rozliczenia, w rozdziale 75822 – Fundusz Kościelny, której dysponentem jest minister właściwy do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2025 będzie wynosić 200.000,00 zł.

Kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na realizację w 2025 r. następujących zadań:

Konserwacja i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo, bądź orzecznictwo.

Wspomaganie kościelnej działalności charytatywno-opiekuńczej.

W ramach zadania 1 dotacje przeznaczone będą, co do zasady, na remonty i prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki).

Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Z budżetu Województwa Kujawsko-Pomorskiego mogą być udzielane dotacje na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Zgodnie z Zasadami udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego stanowiącymi załącznik do uchwały Nr XXXV/508/21 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r. ze zm. określono następujące rozdziały:

1. Cel i rodzaj zadań.
2. Wnioskodawcy.
3. Pomoc de minimis i pomoc de minimis w rolnictwie lub rybołówstwie.
4. Wysokość dotacji.
5. Termin i tryb przyznawania dotacji.
6. Przekazanie i rozliczanie dotacji.

Wnioski o udzielenie dotacji jednorocznej i wieloletniej składa się do 15 grudnia roku poprzedzającego rok, w którym planowane jest rozpoczęcie prac określonych we wniosku. W przypadku niewykorzystania całości środków przeznaczonych w budżecie województwa na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach lub ich zwiększenia, mogą być składane wnioski o dotację jednoroczną w drugim terminie, tj. do dnia 15 kwietnia roku, w którym dotacja jednoroczna ma być wykorzystana.

W ostatnich latach z terenu Gminy Raciążek w ramach środków marszałkowskich przyznano następujące dotacje:

- Konserwacja manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego pw. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2019 r.;
- Konserwacja manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego pw. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2020 r.;
- manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego pw. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2021 r.;
- Konserwacja manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego pw. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2022 r.;
- Konserwacja manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego p.w. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2023 r.
- Konserwacja manierystycznych stalli z 1630 roku z kościoła parafialnego p.w. św. Hieronima w Raciążku, etap II - stalle północne, 2024 r.

Fundusze Europejskie dla Kujaw i Pomorza 2021-2027

W ramach celu szczegółowego 4(vi) wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych wspierana będzie ochrona dziedzictwa kulturowego, obiekty zabytkowe i o znaczeniu historycznym, a także rozwój instytucji kultury z uwzględnieniem funkcji aktywizujących społeczność regionalną. Środki zostaną skierowane w szczególności na restaurację i konserwację obiektów o znaczeniu regionalnym wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze WK-P w tym obiektów unikatowych, wyróżniających region na tle kraju. Projekty w ramach cs wybierane będą w trybie konkurencyjnym oraz niekonkurencyjnym. Grupę docelową stanowią mieszkańcy województwa kujawsko-pomorskiego, turyści. Potencjalni beneficjenci wsparcia to: jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia oraz samorządowe

jednostki organizacyjne, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, przedsiębiorstwa społeczne. Opracowane zostały wskaźniki produktu, tj. przewiduje się udzielenie wsparcie 527 obiektom kulturalnym i turystycznym. Szacuje się, że liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem to do końca 2029 r. 16 079 006 osób. W ramach kodu 166 - Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury przeznaczona kwota na dotację została ustalona na 80 002 857 zł.

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym. Przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FENIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet całego programu: 135 mld zł, wkład UE: 111,7 mld zł. Dotację na zabytki będzie można uzyskać na renowację, konserwację, rewaloryzację i restaurację obiektów zabytkowych (w tym pomników) w przypadku gdy nie będą to pojedyncze interwencje, tylko stanowiąc będą część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub skali lokalnej. W ramach priorytetu 7. Kultura, działania 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wskazano podstawowe informacje, m.in.:

- cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;
- instytucję pośredniczącą: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- wysokość alokacji UE: 600 000 000,00 EUR;
- zakres interwencji: 166 - ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury;
- działania: obszar 1 - rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej), obszar 2 - ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego;
- typ beneficjenta: organizacje społeczne i związki wyznaniowe, administracja publiczna, przedsiębiorstwa, kościoły i związki wyznaniowe, jednostki samorządu terytorialnego, administracja rządowa;
- maksymalny % poziom dofinansowania UE w projekcie: 79,71%;
- maksymalny % poziom dofinansowania całkowitego wydatków kwalifikowalnych na poziomie projektu (środki UE + współfinansowanie ze środków krajowych przyznane beneficjentowi przez właściwą instytucję): 100%.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zaplanowane w podrozdziale 7.3. zadania będą możliwe do wykonania od momentu przyjęcia uchwałą przez Radę Gminy niniejszego Programu do końca 2028 r.

Wdrażanie zadań odbędzie się w miarę dostępnych środków i nakładów pracy. Ich realizacja możliwa będzie poprzez zabezpieczenie określonych środków w budżecie gminy. Zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków (zabytków będących we własności gminy) powinny być wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego gminy. Wyznaczone w Programie zadania powinny być

również uwzględnione w innych dokumentach strategicznych i planistycznych gminy. Część wyznaczonych zadań realizowana będzie przez specjalistów w postaci podmiotów zewnętrznych, którzy zostaną wybrani jako Wykonawcy w drodze obowiązujących przepisów prawa.

W art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazano na możliwość finansowania przez gminy prac przy obiektach zabytkowych: dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

W Gminie Raciążek obowiązuje uchwała w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, która została przyjęta przez Radę Gminy Raciążek 17 września 2024 r. Uchwałą Nr IV/38/2024. Dotacja może być udzielona osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Wnioski o udzielenie dotacji składa się do 15 września roku poprzedzającego rok, w którym dotacja ma być udzielona.

Uchwałą Nr V/41/2024 Rady Gminy Raciążek z dnia 3 października 2024r. w sprawie przyznania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na terenie Gminy Raciążek oraz ustalenia jej wysokości, przyznano dotacje Parafii Rzymsko-Katolickiej p.w. św. Hieronima i Wszystkich Świętych w Raciążku na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane. Wysokość przedmiotowej dotacji wynosi 200 000,00 zł.

Zadania określone w Programie realizowane będą w zdecydowanej większości przez Urząd Gminy oraz w mniejszym stopniu w sposób pośredni lub bezpośredni przez pozostałych interesariuszy, do który w sposób szczególny zaliczyć należy:

- Gminną Ośrodek Kultury w Raciążku;
- parafia św. Hieronima w Raciążku;
- Szkoła Podstawowa im. Komisji Edukacji Narodowej w Raciążku;
- organizacje pozarządowe i stowarzyszenia z terenu gminy;
- Starostwo Powiatowe w Aleksandrowie Kujawskim;
- Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu;
- Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków Delegatura we Włocławku;
- Kujawsko-Pomorski Urząd Wojewódzki w Bydgoszczy;
- właściciele obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków;
- instytucje odpowiedzialne za przyznawanie dotacji na zabytki.

Wszelkie uzgodnienia dotyczące zabytków będą prowadzone z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Priorytetowym zadaniem w najbliższych 4 latach, które stawia sobie za cel Gmina Raciążek będzie przeprowadzenie prac remontowo-konserwatorskich ruin zamku w Raciążku. Gmina pozyskała 700 tys. zł na ten cel z programu Polski Ład. Została już opracowana niezbędna dokumentacja na przeprowadzenie niezbędnych prac. Zakres przewidzianych prac opisano w podrozdziale 5.4.

Zaprezentowane w niniejszym programie informacje powinny zostać na nowo uwzględnione w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, strategii rozwoju gminy oraz innych dokumentach o charakterze strategicznym i planistycznym gminy, w których będzie podejmowana tematyka dziedzictwa kulturowego.

12. BIBLIOGRAFIA

Literatura:

1. Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, F. Sulmierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1884, druk „Wieków” Nowy Świat.
2. Geografia regionalna Polski, J. Kondracki, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
3. Geografia osadnictwa, D. Szymańska, Warszawa 2009 r., Wyd. Naukowe PWN.
4. Mały słownik terminów plastycznych, K. Zwolińska, Z. Malicki, 1993 r., Warszawa, Wyd. Wiedza Powszechna.
5. Polska, stroje ludowe, E. Piskorz-Branekova.

Strony internetowe:

www.dane.gov.pl
www.gov.pl
www.mapy.geoportal.gov.pl
www.wspolzedne-gps.pl
www.igrek.amzp.pl
www.mapy.amzp.pl
www.maps.arcanum.com
www.gminy.pl
www.ongeo.pl
www.rejestr.io
www.mapio.net
www.mapy.zabytek.gov.pl
www.mkidn.gov.pl
www.isap.sejm.gov.pl
www.samorzad.nid.pl
www.maps.mapywig.org
www.niematerialne.nid.pl
www.openstreetmap.org
www.dialektologia.uw.edu.pl
www.strojeludowe.net
www.polalech.pl
www.geoserwis.gdos.gov.pl
www.crfop.gdos.gov.pl
mapy.zabytek.gov.pl
www.raciazek.pl
www.gm-raciazek.rbip.mojregion.info/8/strona-glowna-bip.html
www.hieronim.org
www.aleksandrowkujawski.naszemiasto.pl

13. SPISY

13.1. Spis tabel

- Tabela 1. Liczba mieszkańców Gminy Raciążek z podziałem na miejscowości
- Tabela 2. Stanowiska archeologiczne najbardziej zróżnicowane chronologicznie
- Tabela 3. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na określone funkcje
- Tabela 4. Zróżnicowanie stanowisk archeologicznych ze względu na chronologię
- Tabela 5. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków
- Tabela 6. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków
- Tabela 7. Charakterystyka obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków
- Tabela 8. Zabytkowe cmentarze
- Tabela 9. Zabytkowe kapliczki i figury
- Tabela 10. Zabytkowe krzyże przydrożne
- Tabela 11. Analiza SWOT uwzględniająca dziedzictwo kulturowe gminy
- Tabela 12. Zadania gminnego programu opieki nad zabytkami

13.2. Spis rycin

- Ryc. 1. Plakat informacyjny
- Ryc. 2. Gmina Raciążek na tle kraju
- Ryc. 3. Gmina Raciążek na tle gmin powiatu aleksandrowskiego
- Ryc. 4. Przestrzenne rozmieszczenie miejscowości w Gminie Raciążek
- Ryc. 5. Granice Gminy Raciążek w 1937 r.
- Ryc. 6. Raciążek w 1944 r.
- Ryc. 7. Urbanistyczny układ przestrzenny Raciążka
- Ryc. 8. Obszary AZP na terenie Gminy Raciążek
- Ryc. 9. Lokalizacja grodziska w Raciążku
- Ryc. 10. Rejony etnograficzne województwa kujawsko - pomorskiego
- Ryc. 11. Herb Gminy Raciążek
- Ryc. 12. Rozmieszczenie zabytków wpisanych do rejestru zabytków
- Ryc. 13. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków

13.3. Spis wykresów

- Wyk. 1. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na sektory AZP
- Wyk. 2. Liczba stanowisk archeologicznych z podziałem na miejscowości
- Wyk. 3. Liczba obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z podziałem na miejscowości
- Wyk. 4. Stan zachowania zabytków

13.4. Spis fotografii

- Fot. 1. Historyczny układ urbanistyczny Raciążka – fragment ul. Zamkowej
- Fot. 2. Wnętrze kościoła parafialnego w Raciążku
- Fot. 3. Nagrobek rodziny Komosińskich z 1935 r.
- Fot. 4. Grodzisko w Raciążku – widok od wschodu
- Fot. 5. Makieta zamku znajdująca się w budynku Urzędu Gminy
- Fot. 6. Wnętrze Muzeum parafialnego w Raciążku
- Fot. 7. Koza Raciążek, 2023 r.
- Fot. 8. Kujawski strój ludowy
- Fot. 9. Cmentarz choleryczny w Raciążku
- Fot. 10. Kapliczka w Siarzewie
- Fot. 11. Krzyż przydrożny w Podolu
- Fot. 12. Dawna szkoła w Raciążku, obecnie dom
- Fot. 13. Kościół w Raciążku

Fot. 14. Ruiny zamku w Raciążku

Fot. 15. Dom w Raciążku przy ul. Zamkowej 39

14 ANEKSY

Załącznik 1. Nieruchome zabytki architektury i budownictwa ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Wpis do rejestru zabytków
1	Dąbrówka	krzyż przydrożny	obok nr 7b	l. 30. XX w., przeb. w 1989 r.	
2	Dąbrówka Duża	krzyż przydrożny	obok nr 22	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	
3	Niestuszewo	kapliczka przydrożna	obok nr 19	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	
4	Podole	krzyż przydrożny	obok nr 33	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	
5	Podzamcze	krzyż przydrożny	obok nr 26	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	
6	Podzamcze	krzyż przydrożny	naprzeciw nr 8	l. 30. XX w., przeb. w l. 70. XX w.	
7	Raciążek	historyczny układ urbanistyczny		XIV w. – XIX w.	
8	Raciążek	zespół kościoła parafialnego	ul. Zamkowa 30	1597-1612 r., k. XIX w.	
9	Raciążek	kościół parafialny rzymskokatolicki p.w. Wszystkich Świętych i św. Hieronima (ob. parafia św. Hieronima) w zespole kościoła	ul. Zamkowa 30	1597-1612 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/466 z 31.08.1927 r.
10	Raciążek	ogrodzenie kościoła parafialnego w zespole kościoła	ul. Zamkowa 30	k. XIX w.	
11	Raciążek	zespół plebanii	ul. Zamkowa 35	1890 r.	
12	Raciążek	plebania w zespole plebanii	ul. Zamkowa 35	1890 r.	
13	Raciążek	ogrodzenie plebani w zespole plebanii	ul. Zamkowa 35	1890 r.	
14	Raciążek	budynek gospodarczy przy plebanii w zespole plebanii	ul. Zamkowa 35	1890 r.	
15	Raciążek	ruiny zamku		po 1330 r.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/698 z 04.06.1955 r.
16	Raciążek	zespół cmentarza parafialnego rzymskokatolickiego	ul. Zamkowa 27	XIX/XX w., 1 poł. XIX w.	
17	Raciążek	cmentarz parafialny rzymskokatolicki i historyczne nagrobki w zespole cmentarza	ul. Zamkowa 27	1 poł. XIX w.	
18	Raciążek	ogrodzenie cmentarza parafialnego w zespole cmentarza	ul. Zamkowa 27	XIX/XX w.	
19	Raciążek	cmentarz choleryczny	ul. Szkolna	1880 r.	
20	Raciążek	dom	ul. Brzozowa 14	1 poł. XX w.	

21	Raciążek	dom	ul. Brzozowa 18	pocz. XX w.	
22	Raciążek	dom	ul. Glinki 6	1 poł. XX w.	
23	Raciążek	dom	ul. Glinki 10	1 poł. XX w.	
24	Raciążek	krzyż przydrożny	Jana Pawła II - skwer	l. 30. XX w., przeb. i przeniesiony w 2010 r.	
25	Raciążek	dom	ul. Kwiatowa 1	1 poł. XX w.	
26	Raciążek	dom	ul. Kwiatowa 5	XIX/XX w.	
27	Raciążek	krzyż przydrożny	przy ul. Nadgórna 29	pocz. XX w.	
28	Raciążek	dom	ul. Nadgórna 5	pocz. XX w.	
29	Raciążek	dom drewniany	ul. Nadgórna 16 (d.3)	1920 r.	
30	Raciążek	dom	ul. Nadgórna 20	pocz. XX w.	
31	Raciążek	dom	ul. Nadgórna 21 (d.12)	1 poł. XX w.	
32	Raciążek	szkoła, ob. dom	ul. Rynkowa 1/ul. Nadgórna 22	pocz. XX w.	
33	Raciążek	dom	ul. Rynkowa 3	pocz. XX w.	
34	Raciążek	dom	ul. Rynkowa 7	2 poł. XIX w.	
35	Raciążek	krzyż przydrożny	ul. Szkolna 29a	l. 30. XX w., przeb. po 2000 r.	
36	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 2, 4	1930 r.	
37	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 8	1930 r.	
38	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 10	1930 r.	
39	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 13b (d. 13)	1930 r.	
40	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 15/ ul. Ogrodowa	pocz. XX w.	
41	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 16	pocz. XX w.	
42	Raciążek	dom	ul. Wiatraczna 17	pocz. XX w. lub 1957- 1958 r.	
43	Raciążek	dom murowano- gliniany	ul. Wiatraczna 58	XIX/XX w.	
44	Raciążek	dom	ul. Wysoka 5	1900 r.	
45	Raciążek	budynek gospodarczy	ul. Wysoka 7	1900 r.	
46	Raciążek	dom	ul. Wysoka 12	1850 r.	
47	Raciążek	dom	ul. Wysoka 14	XIX/XX w.	
48	Raciążek	dom	ul. Wysoka 27	1900 r.	
49	Raciążek	kamienna nawierzchnia ulic	ul. Zamkowa i przylegające do niej uliczki	l. 30. XX w.	
50	Raciążek	budynek gospodarczy murowano-gliniany	ul. Zamkowa 10	XIX/XX w.	
51	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 13/ul. Kwiatowa	pocz. XX w.	
52	Raciążek	poczta, ob. dom	ul. Zamkowa 36	XIX/XX w.	
53	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 39	1 poł. XIX w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr A/1298 z 08.08.1980 r.

54	Raciążek	budynek gospodarczy	ul. Zamkowa 39	k. XIX w.	
55	Raciążek	dom drewniany	ul. Zamkowa 41	XIX/XX w.	
56	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 43	1930 r.	
57	Raciążek	budynek gospodarczy	ul. Zamkowa 43	1930 r.	
58	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 45	1900 r.	
59	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 52 (d. 50)	1920 r.	
60	Raciążek	dom	ul. Zamkowa 53	1900 r.	
61	Raciążek	grodzisko		XII-XVIII w.	Wpis do rejestru zabytków pod nr C/47 z 03.11.1965 r.
62	Raciążek	krzyż przydrożny	ul. Pole	l. 30 XX w., odb. w 1957 r., przeb. w 2008 r.	
63	Siarzewo	kapliczka przydrożna	obok nr 26	l. 30 XX w., przeb. w l. 70. XX w.	
64	Turzno	krzyż przydrożny	obok nr 29	l. 30 XX w., przeb. w l. 80. XX w.	
65	Turzno	krzyż przydrożny	obok nr 33	l. 30 XX w., przeb. w l. 80. XX w.	
66	Turzno	figura przydrożna	obok nr 15	l. 30 XX w., odb. w 1945 r.	

Źródło: Gminna ewidencja zabytków

Załącznik 2. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w obrębie miejsc.	Nr na arkuszu AZP	Funkcja obiektu/bliższa chronologia
1	Kuczek-Zalesie, ob. Turzno	43-45	1	3	1. osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych)
2	Raciążek	43-45	2	5	1. osada wiejska – XIV-XVI w. (kultura polska)
3	Raciążek	43-45	3	6	1. osada wiejska – XV-XVII w. (kultura polska)
4	Raciążek	43-45	4	7	1. osada wiejska – XIV-XVI w. (kultura polska)
5	Raciążek	43-45	5	8	1. ślad osadnictwa – XIII w. (kultura prapolska) 2. osada – XV-XVI wiek (kultura polska)
6	Raciążek	43-45	5	19	1. osada – bliżej nieokreślony okres pradziejowy (neolit?)
7	Ciechocinek, ob. Raciążek	43-45	6	20	1. osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych) 2. osada – późny okres lateński-wczesny okres rzymski (kultura przeworska)
8	Ciechocinek, ob. Raciążek i Podole	43-45	7	21	1. osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych) 2. osada – halsztat faza D (kultura łużycka lub wschodnio-pomorska) 3. osada wiejska – XV-XVII wiek (kultura polska)
9	Ciechocinek, ob. Podole	43-45	8	22	1. obozowisko – bliżej nieokreślony okres pradziejowy (kultura pucharów lejkowatych-neolit?) 2. osada wiejska – XIII-XV wiek (kultura polska)
10	Ciechocinek, ob. Raciążek	43-45	9	23	1. obozowisko – neolit (kultura pucharów lejkowatych)
11	Ciechocinek	43-45	11	25	1. znalezisko jednostkowe - ?
12	Turzno	43-45	1	33	1. obozowisko – bliżej nieokreślony okres pradziejowy
13	Turzno	43-45	2	34	1. ślad osadnictwa – XIII-XIV wiek (kultura polska)
14	Raciążek	43-45	1	35	1. gród-zamek – XII-XVIII wiek (kultura prapolska)
15	Turzno	43-45	3	41	1. punkt osadniczy – środkowy neolit (kultura pucharów lejkowatych) 2. ślad osadnictwa – epoka kamienia 3. ślad osadnictwa – kultura łużycka 4. osada – późne średniowiecze
16	Turzno	43-45	4	42	1. osada – późne średniowiecze
17	Turzno	43-45	5	43	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze 2. ślad osadnictwa – okres nowożytny
18	Turzno	43-45	6	44	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze
19	Turzno, ob. Raciążek	43-45	7	45	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze
20	Raciążek	43-45	7	46	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze 2. ślad osadnictwa – okres nowożytny
21	Raciążek	43-45	8	47	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze
22	Raciążek	43-45	9	48	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze
23	Raciążek	43-45	10	49	1. ślad osadnictwa – I-II okres epoki brązu 2. osada – późne średniowiecze
24	Raciążek	43-45	12	50	1. relikw zabudowy związanej z pałacem bpa Szaniawskiego – okres nowożytny XVIII wiek
25	Raciążek	43-45	13	51	1. relikty nawarstwień kulturowych związanych z ośrodkiem miejskim – XIV wiek
26	Siarzewo	43-46	2	24	1. ślad osadnictwa – neolit (kultura pucharów lejkowatych) 2. punkt osadniczy – XVI-XVII wiek 3. ślad osadnictwa – kultura łużycka
27	Siarzewo	43-46	6	25	1. osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych)

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w obrębie miejsc.	Nr na arkuszu AZP	Funkcja obiektu/blizsza chronologia
28	Siarzewo	43-46	3	26	1. punkt osadniczy – neolit (kultura pucharów lejkowatych) 2. ślad osadnictwa – XV-XVII wiek 3. punkt osadniczy – kultura łużycka
29	Siarzewo	43-46	4	27	1. punkt osadniczy – faza E (kultura prapolska)
30	Siarzewo	43-46	5	28	1. ślad osadnictwa – epoka kamienia-epoka brązu 2. punkt osadniczy – kultura łużycka 3. ślad osadnictwa – faza E (kultura prapolska)
31	Siarzewo	43-46	1	38	1. osada – neolit (kultura pucharów lejkowatych)
32	Siarzewo	43-46	7	39	1. punkt osadniczy – XIII-XV wiek
33	Siarzewo	43-46	8	40	1. ślad osadnictwa - ? (kultura łużycka) 2. ślad osadnictwa – XVI-XVII wiek
34	Siarzewo	43-46	9	41	1. ślad osadnictwa – bliżej nieokreślony okres pradziejowy 2. punkt osadniczy – XVI-XVII wiek
35	Siarzewo	43-46	10	42	1. obozowisko? – epoka kamienia-epoka brązu 2. ślad osadnictwa – XVI-XVIII wiek
36	Podzamcze	43-46	1	43	1. ślad osadnictwa – XIII-XIV wiek
37	Podzamcze	43-46	2	44	1. ślad osadnictwa – epoka brązu (kultura łużycka)
38	Niestuszewo	43-46	1	45	1. punkt osadniczy – XIII-XIV wiek
39	Podzamcze	43-46	3	46	1. punkt osadniczy – XVI-XVIII wiek
40	Podzamcze	43-46	4	47	1. ślad osadnictwa – okres rzymski? (kultura przeworska?)
41	Niestuszewo	43-46	2	48	1. ślad osadnictwa – epoka brązu (kultura łużycka)
42	Niestuszewo	43-46	3	49	1. ślad osadnictwa – wczesny okres lateński (kultura łużycka/pomorska?)
43	Siarzewo, ob. Podole	43-46	11	50	1. punkt osadniczy – późny okres lateński-okres rzymski (kultura przeworska)
44	Siarzewo	43-46	12	51	1. punkt osadniczy – okres rzymski (kultura przeworska) 2. punkt osadniczy - ? (kultura łużycka)
45	Siarzewo	43-46	13	52	1. cmentarzysko? – halsztat faza D-wczesny okres lateński (kultura pomorska) 2. ślad osadnictwa – XVI-XVII wiek
46	Siarzewo	43-46	14	53	1. punkt osadniczy – halsztat-wczesny okres lateński (kultura łużycka/pomorska) 2. punkt osadniczy – środkowy i późny okres lateński (kultura przeworska) 3. punkt osadniczy – XV-XVII wiek
47	Siarzewo	43-46	15	54	1. cmentarzysko – IV-V wiek epoka brązu (kultura łużycka) 2. ślad osadnictwa – XVI-XVII wiek
48	Turzynek	44-45	3	17	1. osada – okres rzymski (kultura przeworska)
49	Kruszynek, ob. Turzynek	44-45	11	22	1. ślad osadnictwa – kultura łużycka?
50	Kruszynek, ob. Turzynek	44-45	12	23	1. osada – neolit? 2. osada – kultura łużycka 3. osada – okres rzymski (kultura przeworska) 4. ?-nieokreślone
51	Kruszynek, ob. Turzynek	44-45	13	26	1. osada – okres rzymski (kultura przeworska) 2. ślad osadnictwa – średniowiecze 3. nieokreślone - ?
52	Turzynek	44-45	1	30	1. osada – okres rzymski (kultura przeworska)

Lp.	Miejscowość	AZP	Nr w obrębie miejsc.	Nr na arkuszu AZP	Funkcja obiektu/bliższa chronologia
53	Dąbrówka Duża	44-45	3	58	1. ślad osadnictwa – a-późne średniowiecze, b-nowożytny
54	Dąbrówka Duża	44-45	1	59	1. osada – a-średniowiecze, b-nieokreślone?
55	Dąbrówka Duża	44-45	2	60	1. osada - średniowiecze
56	Raciążek	44-45	11	61	1. ślad osadnictwa – późne średniowiecze
57	Dąbrówka Mała	44-45	1	62	1. obozowisko – środkowy neolit (kultura pucharów lejkowatych)
58	Dąbrówka Mała	44-45	11	63	1. osada – późne średniowiecze
59	Dąbrówka Mała	44-45	2	64	1. osada – wczesne średniowiecze faza E 2. osada – późne średniowiecze 3. osada - nowożytność
60	Dąbrówka	44-45	3	72	1. osada – późne średniowiecze XV wiek

Źródło: Gminna ewidencja zabytków